

Løgnens evangelium

- en lesning av Martin A. Hansens *Løgneren* i lys av Søren Kierkegaard.

Masteroppgave i allmenn litteraturvitenskap

Det humanistiske fakultet

Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier
Universitetet i Bergen

Petter Haaland Bergli

Høsten 2010

Abstract

This thesis examines the foundations for the individual despair in Martin A. Hansen's *Løgneren*. I try to show that the protagonist's despair originates in his lack of real choices, and argue that one's personality is the result of choices made. The thesis also discusses the relationship between an individual and a common or universal conception of the self, as Kierkegaard presents it and as it is found in Hansen's novel. Kierkegaard's notion of despair as a universal condition is fundamental to my reading of *Løgneren* because of the protagonist's conflicted relationship to his own family and history.

Jeg vil gjerne takke min veileder prof. Erling Aadland for god hjelp og kyndig veiledning. Takk også til Frode Lerum Boasson, Bernhard Ellefsen og Hajira Ahmed.

Innhold

Abstract.....	2
1. Innledning.....	5
Motivasjon	7
Romanen.....	11
Resepsjonshistorie.....	12
Forbehold.....	16
Problemstilling.....	17
2. Fortvilelsens kraft	18
Forholdet mellom det estetiske og fortvilelsen	18
Det absolutte valg.....	21
Det allmenne	23
3. Personlighetens utarbeidelse	30
Løgnens gang	30
Tilblivelse	31
Personligheten.....	34
Det splittede jeg.....	37
Valget.....	42
Det godes problem	49
4. Løgnens karakter	54
Rigmor.....	54
Marie.....	60
Annemari	67
5. Konklusjon	76
Bibliografi.....	83

1. Innledning

Han seer Andre, for hvem det lykkes. De samle Mængden omkring sig, de høste dens Bifald, de fryde sig ved dens Jubel, og han staaer som en eensom Kunstner paa Livets Scene, han har intet Publikum, Ingen har Tid at see paa ham, Ingen har Tid, og det forstaaer sig, der hører ogsaa Tid dertil, thi hans Forestillinger er ikke en halv Times Gjøgleværk, hans Kunster ere af en finere Art og fordre Mere end et dannet Publikum for at forstaaes.

Søren Kierkegaard, *Enten-Eller andet bind*

Interessen rundt den danske forfatteren og essayisten Martin A. Hansen har de siste årene fått ny aktualitet. Gjennom utgivelsen av en trebindsutgave av hans dagbøker i 1999 og utgivelsen av korrespondansen med kretsen rundt tidsskriftet *Heretica* i 2005 har forfatterskapet på nytt blitt gjenstand for stor oppmerksomhet i Skandinavia. Det siste tiåret er det blitt utgitt tre bøker av og syv om Martin A. Hansen. Det er blitt skrevet atskillige artikler og akademiske arbeider om hans forfatterskap. Den siste og endelige anerkjennelsen av forfatterskapet kom da han i 2004 kom med i den danske litterære kanon.¹

Gjen- og nyutgivelsene av bøkene til Martin A. Hansen har fått en ny generasjon av forskere til å fatte interesse for det innholdsrike forfatterskapet. Hans virksomme år som forfatter strekker seg ikke over mer enn femten år, en kort tid sammenlignet med mange andre, men de må sies å ha vært svært produktive. Fra midten av 1940-tallet og frem til 1970 var Martin A. Hansen en av de mest berømte og respekterte danske forfatterne. Men

¹ Den danske litterære kanon en liste over forfatterskap som skal anvendes i folkeskolen, gymnasiale utdannelse og danskundervisning. Det blir i den danske litterære kanon skilt mellom tekster som skal leses og tekster som bør leses.

etter 1970 ble det stille rundt forfatterskapet. De nye ideologiske strømningene som ble ledende i akademiske kretser mot slutten av 60-årene passet dårlig sammen med Martin A. Hansens ståsted.

De nye utgivelsene gir inntrykk av et moderne og ordrikt menneske. Assosiasjonene til Martin A. Hansen, som en representant for fortiden, ble revurdert. Det ble igjen lagt vekt på hans dialogiske og utvekslende form. Denne formen er det også som står i forgrunnen av hans mest kjente verk *Løgneren* (1950). Hans inspirasjon og dialogpartner gjennom forfatterskapet er hans landsmann Søren Kierkegaard. Gjennom livet var Martin A. Hansen er trofast leser av Kierkegaard, noe en ikke kan unngå å legge merke til. De er begge utpregede representanter for moderniteten.² Men det er på tross av, ikke på grunn av, moderniteten det oppstår et fellesskap mellom Hansen og Kierkegaard: "Det er just et *åndeligt* fællesskab, der skaber – ikke blot en fælles forståelsehorisont, men en verden af frihet og ansvar, angst og fortvilelse, skyld og synd, frelse og fortabelse, liv og død" (Andersen 2005: 165).

Helt fra Thorkild Bjørnvig i 1964 skrev sin doktoravhandling, *Kains Alter. Martin A. Hansens Digtning og Tænkning*, har likhetene mellom Martin A. Hansen og Kierkegaard preget mye av resepsjonshistorien til forfatterskapet. Denne oppgaven vil være en videreføring av denne tradisjonen. Jeg skal undersøke *Løgneren* i forhold til to av Kierkegaards livsanskuelser, den estetiske og den etiske, der begrepene *fortvilelse* og *det allmenne* blir lagt stor vekt på. Kierkegaard har vært viktig innenfor forskningen helt frem til i dag, men denne retningen skiller seg fra en annen tradisjon som legger helt andre føringer til grunn for forståelsen av Martin A. Hansen. Denne forskningen ser på *Løgneren* som en

² Moderniteten må her forstås som et begrep som vokser frem basert på rasjonelle og vitenskaplige prinsipper.

kulturhistorisk beskrivelse av mennesker som lever i en tid med ideologiske og kulturelle forandringer.

Motivasjon

Å lese Martin A. Hansen opp mot Søren Kierkegaard er på ingen måte noe nytt. Gjennom resepsjonshistorien er Hansen stadig blitt nevnt i sammenheng med Kierkegaard. Også Hansens dagbøker vitner om at han var en livslang leser av filosofen. Likevel må Hansens litteratur ikke bare sees på som en dramatisering av Kierkegaards tanker. Dette skyldes at Kierkegaards bøker ofte er en fremvisning av hans egen forståelse av begrepene han bruker. Ved at begrepene inngår i Kierkegaards egen filosofiske og litterære produksjon, er det vanskelig å direkte overføre dem til annen litteratur. De bør i stedet bli sett på som innfalsvinkler til litteratur som bygger videre på Kierkegaards tanker.

Forførerens Dagbok er det verk av Kierkegaard som hyppigst er blitt brukt som referanseramme for *Løgneren*.³ I de senere år er det skrevet flere specialeoppgaver ved danske universiteter som trekker linjer mellom de to verkene. I Charlotte Degn Andersens *Eksistens og forførelse*, fra 1999, leser vi:

Martin A. Hansens *Løgneren* er tydeligvis inspireret af Kierkegaards *Forførerens Dagbok*. For det første har jeg opdaget en del ydre ligheder, der tydeligt viser, at Martin A. Hansen har ladet sig inspirere af Kierkegaards *Forførerens Dagbok*. Disse lighedspunkter, der bla. tæller selve formen – dagboggenren – (...) For det andet er det et tydeligt fællestræk, at de begge beskriver det moderne menneskets indre konflikt (Andersen 1999: 2).

To andre sentrale punkter fra *Forførerens Dagbok* trekkes frem med relevans for *Løgneren*: ”Budskapet hos dem begge er, at disse mennesker skal lære, hva det vil sige at komme i bagom den refleksjon, de er hæmmede af og træde i eksistens” (Andersen 1999: 2). Det

³ Det finnes en del åpenbare likheter mellom dem, som for eksempel bruken av navnet Johannes.

andre punkt er tematiseringen av forførelsen, noe Marie Louise Pedersen også tar opp i sin speciale *Skriftens hulemænd* fra 2001.

I forhold til det første punktet har Frederik Nielsen⁴ en interessant kommentar: "Det er riktig at han er tænsom, men han er ikke erkender" (Nielsen 1966: 271). Jeg vil fremme en lignende tanke, at det nettopp er erkjennelsen av egen situasjon hovedfiguren⁵ i *Løgneren* mangler. Å bare gjøre ham til en forfører utenfor skriften er etter min mening problematisk. Det problematiske oppstår når skriftens fremstilling og karakteren bak skriften ikke skilles tydelig nok. Altså når det ikke blir satt spørsmålstegn ved hovedfigurens skriftnedtegnelser i forhold til hans hensikter. Dette vedrører også punkt to, som omhandler forførelsen. Her må en skille mellom skriften som forførelse og den faktiske forførelse av kvinner. Johannes Vig er etter min mening ikke en forfører av kvinner, men derimot en forfører i skriften. Han er altså i hovedsak en forfører av leseren, men ikke av kvinnene i romanen. Dette er noe jeg vil argumentere for i det følgende.

Charlotte Degn Andersen har et godt poeng når hun påpeker likhetene i formen mellom *Forførerens Dagbok* og *Løgneren*. Men hun har også rett når hun understreker forskjellene:

Gang på gang indskrives ikke blot fortællerens tale i dagboken, men også medspillernes kommentarer. Der foregår således en konkret handling mellem forskellige aktører i dagbogen. Denne springen i genrerne resulterer i, at man er i tvivl om, hvem der taler, og den utradisjonelle form for dagbokoptegnelser bevirker, at teksten på mange måder snarere får karakter af en fiktiv fortelling end af en dagbog (Andersen 1999: 72).

Dette fører til at leseren blir engasjert på en annen måte enn i den rene dagbokgenren, men viktigere: Det gir et mer nyansert bilde av romanens protagonist, Johannes Vig, gjennom de

⁴ Frederik Nielsen er en av redaktørene til antologien *Danske Digtere i det 20. århundrede*. I denne antologien bidrar han selv med teksten om Martin A. Hansens forfatterskap.

⁵ Hovedfiguren i *Løgneren* er Johannes Vig.

andre karakterenes kommentarer. "Hus forbi! sagde han, Alverden mener at Frederik paa Næs er en Ødeland der snart sætter sine Lader overstyr" (*Løgneren* 1961: 44). Denne nærheten til protagonisten gir i følge Andersen leseren et bilde av et menneske som ikke er i kontakt med seg selv, noe som skyldes splittelsen mellom jeget og omverdenen. Johannes Vig blir eksemplifisering av et menneske som lever i en eksistensiell tomhet. Han er estetiker som ikke trer inn i eksistensen og dermed ikke makter å forholde seg til begge sider av syntesen kropp og ånd.

Det denne oppgaven undersøker, er hva som skjer med et menneske som ikke klarer å forholde seg til splittelsen mellom kropp og ånd. Min argumentasjon bygger på at splittelsen mellom kropp og ånd stammer fra de valg man tar. Når det ikke blir tatt noen valg, vil det oppstå et misforhold mellom den individuelle forståelse av selvet og forståelsen av selvet som en del av det allmennmenneskelige. Et av de beste argumentene for denne tolkningen er bekjennelsessituasjonen: dagbokgenren. Skriften blir i denne genren et uttrykk for et skille mellom den som skriver, og de det skrives om. Dette fører til at individet kan fremstille hendelsene og de andre figurene slik han selv ønsker det. Skriftnedtegnelsen blir en iscenesettelse av den som skriver og dem det skrives om. På denne måten skjuler skriften forfatteren av dagboken, og de hendelsene han ikke ønsker at leserne skal få innblikk i. Denne formen for iscenesettelse kan settes i sammenheng med en av Kierkegaards figurer, estetiker.

Det som lesninger som de ovenfor nevnte etter min mening ikke understreker sterkt nok, er splittelsen mellom jeg'et og fellesskapet. Johannes Vig lever i et felleskap, øyens befolkning, men han makter ikke å se seg selv som en del av denne helheten. Han er ikke i stand til å se sin egen person i forhold til menneskene rundt seg. Han er verken i stand til å

skille sin egen person ut fra fellesskapet, eller å se seg selv som en del av fellesskapet. Dette bunner i hans mangel på å kunne skille mellom refleksjon og handling, refleksjonen isolerer ham fordi vi i denne sammenhengen må se refleksjonen som en indre dialog, mens handling forener ham med medmenneskene, fordi handlingene får betydning utover ham selv. Dette forholdet skal vise seg å være paradoksalt i Kierkegaards forstand. For nettopp gjennom å skille selvet ut fra fellesskapet, etableres kontakten med fellesskapet. Dette gjøres ved å definere egen identitet, som skiller ut, samtidig som denne adskillelsen er den eneste veien mot å se sin egen person som en del av fellesskapet. Dette skyldes de allmennmenneskelige karaktertrekk som ethvert menneske har, men som det samtidig er opp til hver enkelt å oppdage. Ser en ikke seg selv i lys av andre, er en heller ikke i stand til å se andre i seg selv.

På basis av en slik tankegang mener jeg tidligere lesninger ikke har gått langt nok i å betrakte Johannes Vigs situasjon som styrt av hans manglende evne til allmennmenneskelig kontakt. Denne manglende kontakten bunner i ham selv, men er samtidig en forutsetning for at han kan forholde seg til andre enn seg selv. Der tidligere lesninger fokuserer på hans splid med seg selv og sine handlinger, legger jeg vekt på spliden mellom selvet som identitet og selvet som en historisk bevissthet. Gjennom en slik innfallsvinkel ønsker jeg å problematisere Johannes Vigs situasjon som en søken etter *selvets identitet* som en del av *fellesskapets historie og slektskap*.

Jeg vil benytte meg av bekjennelsessituasjonen som *Løgneren* er skrevet i, dagbokgenren, for å se hvordan individet fremstiller hendelsene slik han selv ønsker eller opplever dem, noe som fører til et videre misforhold mellom den individuelle forståelsen, og den forståelsen som blir påført individet fra omverden. Dette gir grunnlag for å snakke om

en individuell gyldighet og en allmenn gyldighet i forbindelse med personlighetens utarbeidelse.

Romanen

Dagboksromanen *Løgneren* er en blanding av analyser og beskrivelser nedtegnet av romanens protagonist og forteller Johannes Vig. Den er en beskrivelse av fortellerens tanker og refleksjoner rundt egen situasjon, men også av handlinger i samspill med andre karakterer. Den veksler mellom indre refleksjoner og direkte tale, der leseren får innblikk i protagonistens person og hans forhold til andre. Johannes Vig, som er romanens jeg-forteller, bekjenner seg i dagboken til den fiktive adressaten Natanael. Natanael er den fiktive betrodde som tilsynelatende kommer nærmere inn på protagonisten enn noen annen i romanen. Natanael blir en moralsk instans som Johannes Vig betror seg til om det han ikke ønsker å dele med noen andre. Men i det tolvte og siste kapitlet tar romanen en overraskende vending, og Johannes Vig avslører at dagboken er nedtegnet ett år etter at hendelsene fant sted. Dette gir nedtegnelsene en ny dimensjon ved at deres sannhetsgehalt blir usikker, ved at bekjennelsen er nedskrevet i ettertid og dermed må forstås som fortellerens egne erindringer. Johannes Vigs forhold til kvinner er den ytre handlingens viktigste drivkraft, og kvinnene representerer ulike sider ved ham selv samtidig som de står for ulike sider ved omgivelsene.

Kjernehandlingen i *Løgneren* utspiller seg over fire dager, der den første dagen er fredag den 13. mars. De neste dagene lørdag, søndag og mandag blir spesifisert gjennom angivelser av morgen, middag, aften og natt, fordelt over elleve kapitler. Det tolvte kapitelets hendelser er lagt til april året etter de fire dagene i mars. Sammen med det første kapitlet danner det en ramme rundt handlingen.

Johannes Vig befinner seg på den lille øyen Sandø, hvor han er skolelærer, klokker og postmester. Ved handlingens begynnelse har øyen vært innefrosset hele vinteren. Johannes Vig har på dette tidspunkt fått et godt forhold til den unge piken Annemari. Hun har en fem år gammel sønn med Johannes Vigs venn Oluf, som er sønn av Marie. Annemari har på sin side innledet et forhold til en besøkende ingeniør, Harry. Harry er ansatt av øyens ledende mann Frederik. Frederik er gift med Rigmor, som på sin side er begeistret for Johannes Vig. Sammen forsøker Johannes Vig og Rigmor å hjelpe et av øyens syke barn, Kaj. Den ytre konflikten dreier seg i all hovedsak om forholdet mellom Johannes Vig og de tre kvinnene Annemari, Rigmor og Marie.

Resepsjonshistorie

Mottagelsen av *Løgneren* har variert gjennom de ulike forskningstradisjonene. Som nevnt ble boken oversatt av akademia over lengre tid fordi forfatterskapet ble sett på som en kritikk av den mer modernistiske litteraturen. Jeg vil nå se på resepsjonshistorien, og finne det som er felles for de ulike tradisjonene.

Jeg velger å dele analysene av *Løgneren* inn i to hovedretninger: Den første retningen leser boken som en kulturhistorisk beskrivelse av mennesker som lever i en tid der en ideologisk og kulturell forandring er i ferd med å skje.⁶ På den ene siden står individer som bygger tilværelsen sin på grunnlag av allmuekulturen og kristendommen. På den annen side står mennesker som baserer seg på et moderne og naturvitenskaplig forståelsesgrunnlag. I en slik lesning problematiserer *Løgneren* denne konflikten og tar for seg de problemer som oppstår når det før–moderne helhetssynet blir utfordret av det moderne fragmenterte

⁶ Et godt eksempel fra nyere forskning er Flemming Wazar Jørgensens speciale *Løgnens sandhed – En analyse av Martin A. Hansens roman Løgneren* fra 2009 ved Odense universitet.

verdensbildet. Romanen gir oss da et bilde av hva som skjer med enkeltmennesket som lever i denne brytningstiden.

Slike analyser deler karakterene opp i to grupper, der den ene representerer det førmoderne helhetsmennesket, mens den andre gruppen representerer fremskrittsmennesket som virker i modernitetens tjeneste. Slike analyser legger stor vekt på symbolbruken i romanen og skiller mellom bevisst og ubevisst symbolisme. Analysene undersøker hvilken funksjon de enkelte symbolene har, om de har en funksjon i seg selv, eller om de i større grad kan leses i relasjon til den tematiske utviklingen. I den forbindelse diskuterer analysene i hvilken grad symbolene skal tillegges Johannes Vig som dagboksforfatter eller Martin A. Hansen som romanforfatter, om det er Johannes Vig selv som er opptatt av symbolene i sin fiktive dagbok eller om det er Martin A. Hansen som utstyrer Johannes Vig med symbolene.

Denne retningen innenfor resepsjonen opererer også med et symbolsk innhold der den religiøse og forføreriske forståelsen blir satt i sammenheng.⁷ En annen parallell er hvordan en skal forstå sammenhengen mellom den filosofiske og den erotiske erkjennelsen. I dette tilfelle skiller en mellom en religiøs og filosofisk betydning på den ene siden og en erotisk og forførerisk på den annen. Enkelte analyser forsøker også å forene dem i en overordnet syntese. Men striden forblir stadig den samme: Hvordan protagonisten Johannes Vig skal forstås i sammenheng med modernitetens fremvekst. Den filosofiske erkjennelsen bunner i hvordan han forholder seg til moderniteten, i hvilken grad han tilpasser seg den og i hvor stor grad han motsetter seg den. Den forføreriske tilnærmingen ser på hvordan Johannes Vig nærmer seg kjærligheten. Det som er felles for de to erkjennelsesområdene, er da løgnen, hvordan den fremhever misforholdet mellom tanke og handling.

⁷ Den allerede nevnte avhandlingen til Charlotte Degn Andersen, *Eksistens og forførelse – hos Søren Kierkegaard og Martin A. Hansen* fra 1999 er et godt eksempel på denne typen analyser.

I sammenheng med den kulturhistoriske forståelsen av *Løgneren* problematiseres formproblemet. Med dette må vi forstå hvordan Martin A. Hansen nærmer seg roman-genren og hvordan han tilpasser seg den naturalistisk og den individualistiske romantypen. Problemene som her diskuteres, er i hvilken grad en positivistisk og naturalistisk tilnærming til litteraturen er i stand til å beskrive størrelser som eksistens og frihet. Symbolene blir da brukt som forklaringsmodell for fenomener som ikke direkte kan beskrives naturalistisk. Dobbelheten fremheves, og symbolene fremhever det fremmede og ubeskrivelige ved tilværelsen.

Den andre retningen innenfor resepsjonen analyserer *Løgneren* i forhold til Søren Kierkegaard. I slike analyser blir protagonisten Johannes Vig ofte sett på som en forfører. Forførelsen blir forstått som et dialektisk forhold som får konsekvenser for både forføreren og de forførte. Det blir sett på de eksistensielle perspektivene ved forførelsen, og sammenhengen mellom eksistens og forførelse. Forførelsen blir en illusorisk aktivitet som har til formål å holde kjedsomheten fra livet, men som resulterer i en substansløs refleksjon og dermed en substansløs tilværelse. Gjennom resepsjonens bruk av Kierkegaard blir det moderne mennesket sett på som konstituert av indre konflikter som setter det i splid med seg selv og sin omverden, der individet må skape sine egne livsmuligheter. Livsmulighetene tematiseres hos Kierkegaard i stadiene: det estetiske, det etiske og det religiøse. På denne bakgrunnen kan forførelsesfenomenet opptre kompensatorisk for den uegentlige tilværelse, der forførelsen står som en metafor for et eksistensielt selvbedrag. Forførelsen blir undersøkt som reflekterende og psykologisk, ikke som sanselig og umiddelbar, dette følger av påvirkningen fra *Forførerens dagbok*, og ikke som en tematisering av Don Juan-problematikken som vi også finner i *Enten-Eller*.

Forholdet mellom *Løgneren* og *Forførerens dagbok* undersøkes tekstnært innenfor denne retningen av resepsjonen, men også på et mer abstrakt, metatekstuellet plan, noe som i denne sammenhengen betyr forholdet mellom teksten og dens leser. På det tekstlige plan fremheves likheten mellom de to verkene, der likheten i formen, dagbokgenren, trekkes frem. På det metatekstuelle planet beskrives likheten i tematikk; begge verk beskriver det moderne menneskets indre konflikt. Begge forfattere beskriver mennesker som ikke er i kontakt med seg selv, altså en uegentlig tilværelse. Budskapet forstås slik at disse menneskene må lære hva det vil si å komme ut av den refleksjon de er preget av og tre inn i eksistensen. En annen retning innenfor Kierkegaard resepsjonen leser *Løgneren* i sammenheng med religiøse motiver. Innenfor denne resepsjonen får begreper som synd og skyld stor plass. Analysene baserer seg i hovedsak på det Kierkegaard skriver om det demoniske og forholdet mellom det gode og onde.⁸

En problematikk som opptar begge posisjoner, er fortellersituasjonen. Den kan kort oppsummeres slik: Martin A. Hansen er forfatteren, som skriver en fiksjonsroman med en jeg–forteller, som skriver en fiksjonsnovelle med en jeg–forteller, som fører en dagbok. Vi må her forstå romanen som et fiksjonsverk i dobbelt forstand.⁹ Dette finner jeg interessant i forbindelse med estetikerens usikkerhet rundt egen person.

⁸ Jan Nissens artikkel "En fortolkning af *Løgneren*" fra 1959 er et godt eksempel på en slik lesning.

⁹ Marie Louise Pedersen forklarer situasjonen slik i *Skriftens hulemænd* fra 2001: Det overordnede, fortællende jeg (i fiksjonsromanen) ønsker å åpne sig og betro sig, hvilket han gør ved at skrive en fiksjonstekst: novellen. Denne novelle, denne fiksjonsfrembringelse i fiksjonen, er inden for romanens virkelighed en rekonstruksjon, en slags erindringsnovelle, som omhandler noget, der skete ca. et år tidligere. Rekonstruksjonsmekanismen gjør, at der bliver tale om to jeg-er i romanen, nemlig 1) det fortællende jeg, der i romanfiksjonen april afslutter sin dagbogsskriving som et stort værk, altså den Johannes, der kigger tilbage på begivenhederne i marts og 2) det fortalte jeg, som bliver sat til agere 13 måneder tidligere i dagbogsfiksjonens martsdage, dvs. den Johannes, der er midt i martsdagens begivenheder. Begge jeg-er hedder Johannes, men de er ikke identiske, eftersom førstnævnte, altså det overordnede fortællende jeg, er i en overskudssituasjon i forhold til det fortalte jeg: han ved mer, fordi han befinder sig i den anden ende af de oplevede begivenheder end det fortalte jeg (s.76)

Forbehold

Det er nødvendig å komme med noen forbehold med hensyn til utarbeidelsen av denne oppgaven. Forbeholdene gjelder ikke først og fremst de konklusjoner som kan trekkes på bakgrunn av analysene, men de forutsetningene som ligger til grunn for dem. Når det gjelder Kierkegaard, skal det legges merke til at jeg i hovedsak kun har brukt *Ligevægten mellem det Æsthetiske og Ethiske i Personlighedens Udarbeidelse* som referanseramme. Denne boken er kun en liten del av det større verket *Enten-Eller*, og dette fører nødvendigvis til at store deler av Kierkegaards tenkning faller utenfor rammene for denne oppgaven. Tydeligst kommer dette frem gjennom Kierkegaards livsanskuelser, der bare den estetiske og den estiske er tatt med i denne oppgaven. Dette har sin naturlige forklaring da *Ligevægten mellem det Æsthetiske og Ethiske i Personlighedens Udarbeidelse* bare inneholder referanser til disse to. Den andre forklaringen på at den religiøse livsanskuelsen ikke er tatt med, er at den omfatter store deler av Kierkegaards forfatterskap og derfor er vanskeligere å begrense både begrepslig og tekstmessig.

Når det gjelder tolkningen av *Løgneren*, har det også vært nødvendig å foreta noen avgrensninger. Jeg delte resepsjonen av *Løgneren* inn i to hovedkategorier. Jeg har fulgt den ene gruppen, den som tolker *Løgneren* i forhold til Kierkegaards tanker. Dette er gjort fordi jeg finner denne retningen mest fruktbar. Ser en på symbolbruken i romanen, er den sterkt til stede i begge resepsjonens to hovedretninger. Jeg har kun i liten grad gått inn på symbolbruken, fordi dette feltet er grundig behandlet tidligere slik at en ny gjennomgang av den ikke følte nødvendig i denne sammenhengen.¹⁰

¹⁰ En av de grundigste gjennomgangene av symbolbruken i *Løgneren* er gjort av Marie Kløvstad Øye i studien *Det gotiske og romanske livstema*, Universitetsforlaget, 1970.

Problemstilling

Denne oppgaven er en undersøkelse av grunnlaget for individets fortvilelse i *Løgneren*. Jeg vil vise hvordan fortvilelsen til hovedpersonen i boken bunner i mangelen på valg. Søren Kierkegaard skriver i *Enten-Eller*: "Et æstetisk valg er intet valg" (Kierkegaard 1991: 181). Argumentasjonen bygger på at personligheten er resultatet av de valg en tar. Jeg vil undersøke hvorfor Johannes Vig ikke tar de nødvendige valg og vise hvordan hans personlighet blir et resultat av dette. Videre vil jeg forsøke å vise hvordan fortvilelsen har sitt utspring i misforholdet mellom den individuelle forståelsen av selvet og forståelsen av selvet som en del av det allmenmenneskelige. Kierkegaards forståelse av fortvilelsen som en allmenn tilstand vil være viktig for min lesning av *Løgneren* siden jeg ønsker å fremheve hvordan selvet må forstås i sammenheng med den allmenmenneskelige tilstand, der skapelsen av identiteten bør forstås som er et skritt mot overskridelsen av individet i retning av forholdet til slekt og historie.

Oppgaven har tre hovedkapitler foruten en innledning og en avslutning. Det første kapitlet handler om Kierkegaards filosofi. Dette kapitlet fungerer som bakgrunn for de analysene jeg skal gjennomføre av *Løgneren*. Jeg undersøker Kierkegaards begreper om *fortvilelse* og *det allmenne* med tanke på de videre analysene av romanens karakterer og tematikk. Det andre kapitlet er en analyse av Johannes Vigs splittede personlighet, der jeg sammenholder romanens narrative og tematiske forhold for å belyse de interne sammenhengene. Det tredje kapitlet er en videreføring av analysen av Johannes Vigs personlighet, men denne gang på bakgrunn av hans forhold til de tre kvinnene Rigmor, Marie og Annemari.

2. Fortvilelsens kraft

I dette kapitlet skal jeg konsentrere meg om en del av Søren Kierkegaards verk *Enten-Eller*. Denne delen er *Ligevægten mellem det æsthetiske og ethiske i personlighedens udarbeidelse*. Jeg skal altså ikke å drøfte forholdet mellom Kierkegaard og Martin A. Hansen nå. Dette vil jeg gjøre i de neste kapitlene ved å diskutere Kierkegaards filosofi i analysen av *Løgneren*. Dette kapitlet skal kun være en utlegning av Kierkegaards filosofi, slik at den videre analysen kan bygge på denne forståelsen.

Forholdet mellom det estetiske og fortvilelsen

For å forstå forholdet mellom den estetiske og den etiske livsanskuelsen må en først slå fast hva det estetiske er. I avhandlingen *Ligevægten mellem det æsthetiske og ethiske i personlighedens udarbeidelse* bestemmer Assessor Vilhelm, som er Kierkegaards pseudonym i dette verket, det estetiske som en tilstand der mennesket umiddelbart er hva det er. Dette betyr at det estetiske ikke bare ligger i menneskets naturlige evner og tilbøyeligheter, men også i de omstendigheter det lever under, som dets formue, miljø og ære, altså det vi anser som det naturlig gitte. Det blir de egenskaper som blir tildelt oss fra fødselen av som danner forutsetningene for hvordan vi lever våre liv. Assessor Vilhelm gjennomgår seks ulike måter å leve estetisk på. Det som er felles for dem, er deres avhengighet av noe umiddelbart. Det umiddelbare må vi her forstå som forutsetninger som er dannet utenfor det menneskelige selvet.

Assessor Vilhelms videre argumentasjon bygger på at alle de ulike måtene å leve estetisk på i virkeligheten grunner i fortvilelse. For å forklare dette bruker han flere eksempler. De går alle ut fra at en kan leve lykkelig på kjærlighet eller penger, altså det

forgjengelige, hele livet. Men det motsatte kan også skje, kjærligheten og pengene kan ta slutt. Når en oppdager dette, vil en fortvile. Dette skjer fordi de verdier en anså som absolutte, i virkeligheten viser seg å være forgjengelige. Og når en begynner å fortvile over dette, må en også på forhånd ha vært fortvilet.

En kan selvsagt argumentere for at tapt kjærlighet og kapital kan erstattes av ny, men dette vil i følge Assessor Vilhelm ikke være nok. Dette begrunner han ved at en nå er blitt oppmerksom på fortvilelsen. Og nettopp her er det Kierkegaard oppjusterer den ellers så negative termen fortvilelse til noe positivt. Dette skjer ved at han gjør fortvilelsen til det første steget mot en høyere form for tilværelse. Det er dette Assessor Vilhelm formidler til den unge estetiker A, som verket er rettet til. Han gjør A oppmerksom på at en høyere form for tilværelse kun kan nås ved for alvor å fortvile. For det er ikke nok bare å fortvile, en må for alvor fortvile. Fortvilelsen blir alvor når en ikke lenger er tilfreds med den. En må altså ikke være tilfreds med egen utilfredshet. Assessor Vilhelm mener at man må gjøre alvor av fortvilelsen på en slik måte at man ikke lenger kan nyte den og være tilfreds med den. For, som han understreker, er det nok av mennesker som går rundt og nyter og nærmest gjør seg beruset av sin egen fortvilelse. Dette skjer ved at en bare fortviler over noe umiddelbart, slik at fortvilelsen ikke blir sann og dyp, men bare en form for sorg og skuffelse. Dette er en ytre fortvilelse, den sanne fortvilelsen er å fortvile over seg selv, å gjøre seg selv til gjenstand for fortvilelsen.

Det grunnleggende skillet går mellom den estetiske og den etiske livsanskuelsen, eller sagt på en annen måte, mellom å velge mangfoldighetene eller å velge seg selv. Men dette er egentlig ikke et valg, for den som velger å leve estetisk, han velger i virkeligheten ikke. Han lever i fortapelsen, med sitt jeg fortapt i mangfoldighetene. En estetiker velger ikke, han

velger ikke engang det ikke å velge. Assessor Vilhelm beskriver det slik: "Du har valgt i uegentlig Forstand. Dit Valg er et æsthetisk Valg; men et æsthetisk Valg er intet Valg. Overhovedet er det at vælge et egentligt og stringent Udtryk for det Ethiske" (Kierkegaard 1991: 157). Etikeren understreker at valget er det eneste avgjørende for personligheten, det er valget som skaper personligheten. Et estetisk valg må derimot forstås som et umiddelbart valg eller et valg som taper seg i mangfoldighetene. Når en velger etisk, skaper en sin egen personlighet. Dette er et valg en ikke kan unnslippe igjen. Det er derfor en må skille mellom det å velge noe fremfor noe annet, og valget i seg selv. Det som er det sentrale for etikeren, er ikke det valgte, ikke om en velger det ene eller det andre, men selve valget.

Det kan av og til synes som om det en skal velge mellom, ligger utenfor den velgende, dette er overveielsens øyeblikk, men slik er det slett ikke. For det som skal velges, står i et sterkt forhold til den velgende. Så lenge han overveier valgmulighetene, vil han tro på gyldigheten av valgets motsetninger, og valget vil da bli vanskeligere, ikke lettere. Han vil til slutt komme til et punkt der han ikke tror valget er viktig. Han vil da heller la være å velge, han vil gjerne tro at han velger, men i realiteten er det en av mulighetene som tar valget for ham, han har valgt å la være å velge, og han vil dermed tape seg selv fordi valget blir tatt for ham.

Den eneste muligheten en har til å forhindre dette, er å ta valgets øyeblikk alvorlig. Hvis man ikke utnytter dette øyeblikket, vil man miste muligheten til å velge, ens egen evne til å ta valg vil gå tapt. De ytre omstendighetene har da valgt for en. Ens personlighet, selvet, vil gå tapt gjennom dette, fordi ens personlighet er interessert i å velge. Og tar en ikke et personlig valg, vil andre velge for en, eller en tar et ubevisst valg. Det grunnleggende er derfor om man velger eller ikke: "Naar Du da vil forstaae mig rigtig, saa kan jeg gjerne sige,

at det i at vælge ikke saa meget kommer an paa at vælge det Rigtige, som paa den Energi, den Alvor og Pathos, hvormed man vælger” (Kierkegaard 1991: 158). Dette første og grunnleggende valget som skaper personligheten, er det Assessor Vilhelm karakteriserer som ”et absolut valg”.

Det absolutte valg

Det absolutte valg er det første og store valg, det at selve valget velges. Det avgjørende her er at jeg’et velger seg selv i sin absolutthet. Og det er i denne sammenhengen Kierkegaard nevner fortvilelsen som en forutsetning for valget. Å fortvile vil si at en kommer til en forståelse av at en frem til nå har bygget sitt liv på bedrag. Vi må da også forstå fortvilelsen som et valg. Men det er altså ikke de umiddelbare forholdene en må fortvile over, men en selv. Det umiddelbare forsvinner imidlertid ikke av den grunn, for det er nemlig det umiddelbare selvet en skal fortvile over. Ved at man fortviler over det umiddelbare selvet, vil man velge seg selv i sin evige gyldighet. Vi forstår nå at disse to momenter, det umiddelbare og det evige selv, er uløselig knyttet sammen: ”Idet jeg da vælger absolut, vælger jeg Fortvilelsen, og i Fortvilelsen vælger jeg det Absolute, thi jeg er selv det Absolute, jeg sætter det Absolute og jeg er selv det Absolute” (Kierkegaard 1991: 198). Å velge det absolutte og velge fortvilelsen er altså det samme fordi fortvilelsen er forutsetningen for det absolutte valget.

Vi har nå forstått valgets betydning, men det gjenstår å forstå hva det er som skal velges. Det som skal velges, er selvet. Siden valget er absolutt, er selvet også absolutt, men det er også konkret fordi det er mennesket selv som skal velges. Her oppstår det en konflikt mellom det valgte selvet og det tidligere selvet. Det valgte selvet, er selvet i dets evige gyldighet, og det tidligere selvet er det umiddelbare selvet. Å velge seg selv vil altså si å

forkaste sitt tidligere selv, men det tidligere selvet blir samtidig tatt opp i det evige selvet, men da som skyldig. Å være skyldig betyr i denne sammenhengen at en oppdager sin egen historie der en står i forhold til andre individer og hele menneskeslekten. Oppdagelsen av egen historie kan være en smertelig prosess, for det betyr at det er noe en må ta avstand fra, og dette noe er den tidligere avhengigheten av det umiddelbare. Men denne smertelige prosessen fører samtidig til at en blir oppmerksom på at det er de tidligere umiddelbare valgene som har gjort et menneske til den han er. Disse tidligere valgene kan en ikke gjøre om, men man kan angre dem.

Angeren kan være et intrikat problem, men det er angeren som fører en tilbake til familien og slekten.¹¹ Ved denne tilbakevendelsen føler en seg identisk med seg selv i sin evige gyldighet.¹² For å forstå denne angeren som en tilbakevendelse må en samtidig forstå at angeren kun er gyldig hvis det er noe å angre, og angre man, må man samtidig anse seg selv som skyldig. Det en må angre, er ens tidligere skyldige liv. Hvor denne skylden eksakt ligger, sies ikke i denne sammenhengen, men det er ikke snakk om en skyld i vanlige termer, det er mer snakk om en skyld som stammer fra at man frem til nå bare har levd sitt liv i det umiddelbare og endelige.

Men ennå oppstår det et paradoks, for en kan ikke bare angre på sitt tidligere liv siden det nettopp er dette tidligere livet som har gjort en til den en er. Vi må derfor heller forstå angeren som et brudd med noe. Man angre at man ikke har brutt med det tidligere livet før nå. Vi blir alle født inn i det umiddelbare, det krever en modningsprosess før man makter å bryte med dette tidligere livet. Skylden, forstått som det tidligere livet, er altså

¹¹ Det er her usikkert om en igjen kan snakke om menneskeslekten, eller om den mer personlige slekten. Ut fra sammenhengen Kierkegaard gir, er menneskeslekten en naturlig forståelse av menneskets fortid.

¹² Det at en føler seg identisk med seg selv i sin evige gyldighet, kan også forstås som at man føler seg identisk med Gud.

uunnværlig fordi den har gjort en til den en er, samtidig som angeren over dette tidligere stadiet er nødvendig for å bryte med det. Angeren kan dermed gi mennesket en anledning til å få et annet forhold til sin fortid.¹³ Skylden fører mennesket over i anger, som igjen gir det en mulighet til å velge seg selv i sin evige gyldighet på tross av og på grunn av fortiden.

Denne konflikten mellom fortid og nåtid, mellom det timelige og det evige, mellom det umiddelbare og det valgte, oppheves aldri. Men vi må forstå det slik at individet skaper seg selv i sin evige gyldighet gjennom en form for selvforløsning. Det begynner med at viljen gjennom en fri beslutning bestemmer seg for å velge å fortvile. Deretter overvinner viljen fortvilelsen ved å angre seg tilbake i seg selv. Hvordan denne overgangen fra det negative til det positive foregår, sies ikke. En må trolig forstå det slik at når viljen fortviler til bunns, så vil omslaget komme automatisk. Vi er da over i en (tankens) dialektikk som minner mye om den vi kjenner fra Hegel. Men en må også forstå nok et viktig moment ved fortvilelsen. Fortvilelsen i den form som anbefales, er ikke en trøst eller en tilstand, den er en gjerning som samler hele sjelens kraft og alvor. En gjerning som etikeren har gått gjennom nettopp for å bli en etiker. Ved denne gjerningen blir en ikke fortapt i verden, men overvinner den. Her må det imidlertid understrekes at det ikke er snakk om livsfornektelse, men derimot en aksept av livets alvor.

Det allmenne

Det allmenne er det andre viktige moment i *Ligevægten mellem det æsthetiske og etiske i personlighedens udarbeidelse*. Termen anvendes i to ulike betydninger, den første er det etiske kravets allmenngyldighet, den andre er det borgerlige samfunnsnivå som representant for dette krav.

¹³ Fortid må her forstås som det tidligere selvet.

Den første betydningen er kravet om at selvet må velge seg selv i sin evige gyldighet. Dette er et allment krav fordi det gjelder alle. Man må her se på det allmenne som en motsetning til tilfeldighetene. Blir man en del av det allmenne, blir man også en del av det etiske. Dette skyldes at det etiske krever en spesiell evne, dette er evnen til å fortvile over seg selv, og i denne fortvilelsen forstå seg selv i en høyere gyldighet. Men når en snakker om evne, er det ikke slik at det bare gjelder noen få, det er en evne som alle har, eller som alle kan erverve seg. På denne måten blir det allmenne og det subjektive det samme. Knud Hansen beskriver dette forholdet på en god måte i sin bok *Søren Kierkegaard, IDEENS*

DIGTER:

Det almene og det subjektive er for så vidt eet og det samme. Intet er så subjektivt som det fortvilelsens valg hvori selvet bliver sig selv og vinder frihed over for den omgivende verden. Og dog er det samtidig noget alment, fordi det drejer sig om noget som alle, selv en tjenestepige, kan realisere (Hansen 1954: 83-84).

Når etikeren velger seg selv i sin evige gyldighet, velger han samtidig seg selv som allmennmenneske. Han erverver ved denne prosess seg selv og blir samtidig et bilde på det etiske menneske, men han er også et bilde på det alle andre kan bli.

Klarer individet å oppfylle dette momentet, står det imidlertid også overfor et annet moment, som handler om å oppfylle samfunnslivets plikter. Dette er plikter som angår arbeid, giftemål og vennskap. Overgangen mellom disse momentene er ikke klart bestemt av Kierkegaard, men det som understrekes, er at det ideale selvet på den ene siden er utenfor mennesket som et mål for den menneskelige streben, og samtidig inne i mennesket som en realitet som bestemmer det som et konkret vesen i samhørighet med den verden det lever i. Den etiske tilnærmingen til verden er bare til stede når mennesket oppfyller begge momentene av det allmenne. Det holder altså ikke at individet erverver seg selv, det må også oppfylle de plikter det har som allmennmenneske i forhold til den verden det lever i.

Det handler om det forholdet individet skal ha til verden. For et menneske kan ikke leve i frihet i verden hvis det ikke har noe forhold til verden. Dette må vi forstå i sammenheng med angeren. For som sagt tidligere, handler angeren om et brudd med noe. Den er et brudd med det tidligere liv i det umiddelbare. Og nettopp det umiddelbare handler om forholdet til verden. En kan ikke leve umiddelbart uten å stå i et forhold til omverden, og på tilsvarende måte kan en ikke leve etisk hvis en ikke har et forhold til omverden. Men en må angre det tidligere livet i det umiddelbare og gå over i en allmenn forståelse av de pliktene en har overfor omverden, altså ikke bare de plikter en har overfor seg selv. Friheten oppstår i det man får et forhold til verden, for en kan ikke føle seg fri hvis en ikke føler seg fri overfor noe. Etisk er det altså ikke verden en skal angre på, men ens eget forhold til verden. Vi ser igjen denne dobbeltheten ved angeren, der den angrende ved sin anger frigjør seg fra det han angre på, samtidig som han bevarer sitt forhold til det. Dette gir seg utslag i enda en form for dobbeltbetydning. Den som angre, er tvunget til å forholde seg både til sitt ideale jeg, som han stadig streber etter, og til sitt tidligere jeg som han prøver å frigjøre seg fra. På denne måten er jeg'et på samme tid forskjellig fra og identisk med seg selv. Dette skyldes at det er forskjellig fordi jeg'et prøver å bryte med det tidligere og gripe det ideale, og identisk ved at det ideale kun har realitet når det overtar ansvaret for det tidligere.

Sagt på en annen måte betyr dette at samtidig som etikeren velger seg selv i sin evige gyldighet, velger han også seg selv som et konkret jordisk jeg med bestemte evner og egenskaper. For å få en fullstendig forståelse av dette er det på nytt nødvendig med et sitat fra Knud Hansen:

Overfor dette jeg vinder etikeren frihed ved at vælge det i anger, og dog bevarer han samtidig - netop ved angeren - forholdet til det. Men herved er også pligtforholdet til det almene uundgåeligt. Ingen kan overtage ansvaret for sig selv som konkret jordisk væsen uden samtidig at komme ind i en konkret forpligtethed over for den omverden hvori man lever (Hansen 1954: 85).

For etikeren er det nødvendig å ha et forhold til verden, det er dette forholdet som gjør at han stadig kan velge seg selv og realisere den friheten han får i forhold til omverden. Kierkegaard kaller denne realiseringen av friheten individets historie, for det er gjennom friheten individet skaper sin egen historie. Dette gjør at en ikke lenger ser på livet som en nødvendighet, men som frihet. Assessor Vilhelm beskriver denne bevegelsen slik:

Først naar man i Valget har overtaget sig selv, iført sig sig selv, gjennomtrængt sig selv totalt saaledes, at enhver Bevægelse er ledsaget af Bevidstheden om et Ansvar for sig selv, først da har man valgt sig selv ethisk, først da har man angret sig selv, først da er man concret, først da er man i sin totale Isolation i absolut Continuitet med den Virkelighed, man tilhører (Kierkegaard 1991: 229).

Ved at etikeren er i "Continuitet med den Virkelighed, man tilhører", vinner han frihet over det han er bundet av og klarer på den måten å forholde seg til det som om han ikke var bundet av det. Dette skyldes at etikeren alltid har et holdepunkt som ingen kan ta fra ham, og dette holdepunkt er ham selv, hans vilje, hans energi og den måten han betrakter de forhold han lever under på. Når han betrakter dem ut fra seg selv, kan han også forvandle dem til et produkt av sin egen beslutning. På denne måten "vil" han alt det som skjer med ham, og dette gjør ham fri.

Assessor Vilhelm understreker flere ganger viktigheten av å angre seg selv for å kunne velge seg selv etisk. Den etiske anger har kun to muligheter, enten opphever den sin gjenstand eller den bærer den. Dette antyder også det konkrete forholdet mellom individet og gjenstanden. Vi kan vende tilbake til spørsmålet om hva det betyr å angre seg selv. Etikeren forklarer det slik: "Naar jeg nemlig angrende vælger mig selv, saa samler jeg mig selv i hele min Concretion, og idet jeg saaledes har valgt mig selv ud av Endeligheden, er jeg i den absoluteste Continuitet med denne" (Kierkegaard 1991: 230). Dette understreker noe han har vært inne på flere ganger tidligere. Ved "isolation" og "continuitet", som lett forstås som motsetninger, må en forstå noe helt sentralt. Det er viktigheten av å kunne ta

selvstendige valg, disse valgene er isolert fra de ytre fenomener, men samtidig i kontakt med dem, dermed er en ikke avhengig av dem, men heller ikke adskilt fra dem. Dette gir en mulighet til å leve et indre liv, men samtidig ha et ytre liv. Dette skaper forholdet mellom selvet og det allmenne. I denne sammenhengen understrekes også overgangen fra nødvendighet til frihet. For det er i timeligheten en får mulighet til å skape seg en historie i frihet. Men hvorfor makter mange mennesker ikke dette? Fordi de har valgt seg selv i isolasjon, de har valgt seg selv abstrakt. I dette ligger det å fornekte den timelige verden, en konkretiserer ikke seg selv i forhold til endeligheten, en kaller den bare synd og skam. Individet velger ikke seg selv etisk og er dermed ikke i sammenheng med virkeligheten.

Det egentlige udødelige liv ved det etiske er noe meget enkelt, det betyr at man skal kunne se mulighetene der man er. Og når en ser mulighetene, skal en gjøre dem til sine oppgaver og bruke sin vilje til å gjennomføre dem. Dermed handler det ikke om hvor i verden man befinner seg, men om hvordan man oppfører seg der man er. Udødeligheten betyr da bare å se mulighetene og gjøre dem til oppgaver. Ikke la dem forbli muligheter, for da er man fremdeles en estetiker. Estetikerer lever bestandig i øyeblikket, noe som gir ham en begrensning. Etikerer er derimot hevet over dette, og lever i frihet fra bestandig å måtte stå i øyeblikket. Friheten betyr å finne det en ønsker i seg selv, men estetikerer er hele tiden avhengig av noe utenfor seg selv. I dette ligger ufriheten, og mangelen på å kunne gi en fullverdig beskrivelse av seg selv og sin posisjon i tilværelsen.

I den estetiske livsanskuelsen ligger betingelsene utenfor individet selv, men i den etiske livsanskuelsen ligger betingelsene i individet. De estetiske betingelsene gjelder kjærligheten, talentet eller formuen. Er individet i nytelsen og lysten, er det umiddelbart bestemt. Det er mangfoldig i sine ønsker, og mangfoldigheten ligger i refleksjonens sfære,

men denne refleksjonen er kun en endelig refleksjon og personligheten forblir kun i sin umiddelbarhet. Dette skyldes at i nytelsen er en kun i øyeblikket, og hvor mangfoldig en enn er i nytelsen, er en kun umiddelbar fordi en er i øyeblikket. Dette gjelder også lysten, hvis en kun følger øyeblikkets lyster.

Plikt er et annet moment en må forstå på en lignende måte. Plikt skal ikke være uttrykk for noe ytre pålagt, men noe som viser til ens innerste vesen. På en lignende måte må man forstå det allmenne, der det gjelder å konkretisere det allmenn-menneskelige. En leter da ikke bare etter hva som er spesielt ved en selv, en prøver også å oppdage de gleder og egenskaper vi deler som mennesker, men det er fremdeles opp til hvert enkelt menneske å finne dem.

Det er viktig å understreke at denne fremstillingen bare har gyldighet i forhold til *Ligevægten mellem det æsthetiske og etiske i personlighedens udarbeidelse*. Kierkegaard tar i sine senere tekster avstand fra forestillingen om at mennesket finner seg selv i sin evige gyldighet gjennom denne formen for dialektisk prosess. Assessor Vilhelm skriver at selvet gjennom valget produserer seg selv når den lidenskapelige fortvilelsen over det lavere selvet fullbyrdes, og dermed av seg selv vil slå over i sin motsetning og gripe det høyere selvet. Når Kierkegaard skriver *Climatusskriftene* tar han avstand fra dette og innfører "springet". Dette betyr at lidenskapen i seg selv ikke kan slå over i sin motsetning, men at det nå er det absolutte, forstått som Gud, eller paradokset som fører til "springet", som gjør det mulig for selvet å gripe det absolutte. Dette er selvsagt en stor endring i forståelsen av det absolutte, men felles for begge oppfatningene står lidenskapen som må drives til bristepunktet for å nå det absolutte. Dette betyr at det er overgangen fra det negative til det positive som forandrer innhold, ikke betydningen av selve overgangen. Den fremstår i begge tilfeller som

like viktig. Motsetningen mellom de to oppfatningene blir slik jeg forstår det, om mennesket i seg selv kan gjennomføre denne overgangen, eller om det trenger en ytre instans for å gjennomføre den.

3. Personlighetens utarbeidelse

I dette kapitlet skal jeg synliggjøre hvordan Johannes Vigs fortvilelse ligger i splittelsen mellom hans timelige og evige jeg. Splittelsen opprettholdes ved at han ikke trenger gjennom umiddelbarheten og for alvor fortviler. Det er i dette kapitlet nødvendig med noen gjentakelser av Kierkegaards tanker for å sette dem i sammenheng med *Løgneren*. Jeg begynner med en sammenligning av de narrative og tematiske forholdene for å belyse romanens interne sammenhenger.

Løgnens gang

Handlingen i *Løgneren* er konsentrert rundt Johannes Vig, som skriver en dagbok om livet på Sandø. Han har i flere år levd på øyen, der han er ansatt som skolelærer, klokker og postmester. Som skolelærer har han ansvaret for barna på øyen. De tidligere elevene Annemari og Oluf, som har barn sammen, er blitt gode venner av ham. Oluf har tidligere vært ute for en ulykke på havet der en av hans venner døde. Som et resultat av dette er han blitt innesluttet og flyttet fra øyen for en periode. I fraværet av Oluf har Johannes Vig og Annemari utviklet følelser for hverandre, men av respekt for Oluf har de ikke innledet et forhold. Annemari ønsker seg imidlertid bort fra øyen og har derfor innledet et nytt forhold til den besøkende ingeniøren Harry. Olufs mor Marie er meget misfornøyd med denne oppførselen. Som klokker og postmester kommer Johannes Vig også i kontakt med de andre beboerne på Sandø, blant andre øyens stormann Frederik og hans kone Rigmor. Når Johannes Vig forstår at et forhold til Annemari ikke lar seg gjennomføre, går han i stedet til Rigmor, som han innleder en kort affære med. Ved romanens slutt sitter han alene tilbake på Sandø.

Tilblivelse

Løgneren utkom som radiroman i 1950. Tilblivelseshistorien for romanen skulle imidlertid strekke seg over lengre tid. Allerede i 1942 skrev Hansen novelleutkastet "Naar Isen bryder", og senere reviderte han teksten og utgav novellen "Isen bryder". Det er denne novellen han har hatt som utgangspunkt når han i oktober 1949 begynner utarbeidelsen av *Løgneren*. Da romanen utkom, var ikke tematikken mye endret fra det første utkastet. Det eksistensielle kjærlighetsmotivet er bevart og hovedpersonens karaktertrekk forble de samme. Tematikken er imidlertid utdypet og forlenget i forhold til de tidligere utkastene.¹⁴

De narrative trekkene ved romanen er sentrale for å forstå de tematiske forholdene. I ytre forstand er *Løgneren* en dagboksoppteignelse tilstilet et du, som står i et eget forhold til fortelleren, Sandøs klokker og lærer, Johannes Vig. Fiksjonen blir utviklet gjennom en stadig veksling mellom aktualitet og erindring. Begivenhetene det fortelles om, er for det meste knyttet til fire begivenhetsrike døgn fra fredag den 13. til og med mandag den 16. mars, i tillegg er det et avslutningskapittel fra det følgende år. Romanens narrasjon kan deles inn i tre nivåer.

Det første nivået er en fortellers dagboksoppteignelser fra en enkelt dag, fredag 13. mars. Her er fortellerforholdet enkelt. Jeg-personen henvender seg til en tilhører, et du, Natanael. Det andre nivået er den samme fortellerens dagboksnovelle, som omhandler de resterende dagene, nedskrevet året etter i april. I denne delen brister illusjonen om det enkle fortellerforholdet, det er rimeligere å snakke om en indre dialog enn om en situasjon der skolelæreren gjør notater i kollegieheftet til en tenkt venn. Det er heller snakk om en gjenskapning av tapt tid enn en fortløpende fortelling om aktuelle begivenheter. Fortellersituasjonen er altså ikke sammenfallende med de handlinger som blir beskrevet. Det

¹⁴ Ole Wivel gir i boken *Omkring Løgneren* ytterligere informasjon om tilblivelseshistorien.

tredje nivået er en epiløg i form av fortellerens nedtegnelser fra april året etter at de første dagboksopptegnelsene ble nedskrevet. I epiløgen tilstår fortelleren at nedtegnelsene sluttet på det sted der nedtegnelsen går over i en indre monolog, eller sagt på en annen måte: Der det dreier seg mer om en gjenskaping av en tapt tid enn om en fortløpende fortelling. Det var altså bare de første sidene han kom til å skrive på det aktuelle tidspunktet, fredag 13. mars.

Kjell Heggelund deler i sin bok *Fiksjon og Virkelighet* romanen inn i aksjonstid og epiløg: "I Martin A. Hansens verk fremtrer aksjonshandlingen som "løgn", den er i "virkeligheten" en gjenopplevelse av de hendelsesrike marsdøgn, det er fra epiløgens tid aksjonstiden "gjenskapes" (Heggelund 1966: 46). Heggelund forklarer at grunnen til at jeg-personen handler slik, er at han ønsker å gjøre begivenhetene nærværende for leseren. Det som gjøres nærværende, befinner seg altså innenfor aksjonstiden, men beretningen er ikke bundet til den. Stadig går beretningen ut over aksjonstiden. Dette skyldes i følge Heggelund at det søkes sammenheng i jeg-personens liv. Gjennom overskridelsen av aksjonstiden får fremtiden en direkte forbindelse til aksjonstiden, og dermed realiseres fiksjonen.

Jeg mener aksjonstid er et godt begrep som kan benyttes i analysen av strukturen til romanen. Aksjonstid blir forstått som en gjenopplevelse av fortiden ut fra fortellerens egne vurderinger av hendelsene. Dette gjør det imidlertid vanskelig å skille mellom virkelighet og løgn fordi leseren bare har fortellerens egne vurderinger og utleveringer å forholde seg til.

Tiden blir dermed et viktig moment for å forstå denne romanen. Den blir gitt mange vesentlige og tilsynelatende ulike funksjoner. I romanen blir det fortalt om en sammenheng i tilværelsen som jeg'et bare er en uendelig liten del av, om fjerne tiders tanker som lever videre i nuet, det tales om skrift som en opprettholder av kunnskap og om en natur som

erobres av vitenskap. For at jeg-personens liv skal kunne fastholdes i et mønster, må aksjonstiden overskrides og settes inn i en større sammenheng. Fortiden får dermed en direkte forbindelse til det nærværende, og fiksjonen kan realiseres gjennom et skiftende tidsperspektiv.

Natanael er romanens du, den det fortelles til. Navnet er skapt på grunn av fortellerens forestillinger knyttet til navnet. I *Johannesevangeliet 1:46* sier Kristus om Natanael at han i sannhet er en i hvem det ikke er svik. Holdningen til Natanael skifter noe gjennom fortellingen. Etter innledningskapittelet synes Natanael nærmest å være betinget av selve fortellersituasjonen. Jeg-personen trenger en tilhører til fortellingen, Natanael blir en skapt skikkelse ut fra et indre behov, men får også tidvis et egenliv som periodevis synes å true fortelleren. Det oppstår et dialektisk forhold der fortelleren føler det nødvendig å bekjenne seg, men også å forsvare seg. Gjennom sin egen søken etter sammenheng og sannhet i den tapte fortiden tvinges jeg-fortelleren til å etterprøve sin egen oppfatning av begivenhetene. Han får et dobbeltforhold til sin diktete skikkelse: "den er på en gang noe ytre, konkret, og noe indre: den ene part i en dialog mellom deler av et selv" (Heggelund 1966: 49). Dialogen nødvendiggjøres av aksjonshandlingen: Han behøver en tilhører samtidig som tilværelsen må oppleves som en enhet for at de ytre hendelsene ikke skal få makt over ham. Det er altså Natanael som gir jeg'et sammenheng i forhold til hans opplevelser. Dette understrekes ved at Natanael forsvinner når jeg'et kommer i kontakt med andre mennesker. Dermed kan en skille mellom to typer dialog, dialogen med Natanael og dialogen med andre.

Personligheten

I romanens begynnelse får vi et eksempel på hvordan naturen speiler jeg-personens situasjon. Han forteller hvordan øyen ser ut i nedtegnelsesøyeblikket; tåken skjuler øyen og dekker isen som ligger langt utover:

Trettende Marts. Og en Taage saa tyk, at man kan røre i den med en Slev, skjuler helt Sandø. Naa, Øen er ogsaa kun en halv Mil paa den lange Led og en Fjerdingsvej paa den korte. Men Taagen dækker ogsaa Isen, der ligger milevidt ud omkring Øen. Isen har lukket os inde med oss selv i fyrretyve Aar. I fyrretyve Aar (*Løgneren* 1961: 6).

Johannes Vigs personlighet er preget av de ytre forutsetningene som omgir ham. Den siste setningen i sitatet forteller oss at øyens isolerte tilstand kan overføres til Johannes Vigs opplevelse av seg selv og sitt liv på Sandø. Det er fra Johannes Vigs perspektiv vi får høre om de hendelser som skjer på øyen. Han strukturerer og fortolker hendelsene og personene som er involvert. Dette fører til at alle personene blir iscenesatte karakterer i en fortalt historie. Fortellingen blir også en iscenesettelse av ham selv, der han kontrollerer hva som blir fortalt. Dette er en naturlig konsekvens av *Løgnerens* form, som er en jeg-fortellers dagbok. Naturen og romanens form viser på ulike måter hvordan fortelleren prøver å unngå innsyn i egen person. Johannes Vig skjuler seg bak granene og tåken for at ingen skal slippe inn på ham, på samme måte blir skriften en måte å omskrive opplevelse på slik at bare det han selv ønsker skal komme frem. Dette samsvarer godt med beskrivelsen Assessor Vilhelm gir av estetikerens:

Livet er en Maskerade, oplyser Du, og dette er Dig et uudtømmeligt Stof til Moro, og endnu er det ikke lykkedes Nogen at kjende Dig; thi enhver Aabenbarelse er altid et Bedrag, kun paa den Maade kan Du aande, og forhindre, at Folk ikke trænge ind paa Dig og besvære Respirasjonen. Deri har Du Din Virksomhed, at bevare Dit Skjul, og dette lykkes Dig, thi Din Maske er den gaadefuldeste af alle; Du er nemlig Ingenting, og er bestandig blot i Forhold til Andre, og hvad Du er, er Du ved dette Forhold (Kierkegaard 1991: 151).

Estetikerens personlighet er bestandig bundet til ytre fenomener, dette kan for eksempel være andre mennesker og yrker. Det samme gjelder Johannes Vig. Han ser på seg selv i lys av

sine roller på øyen, som skolelærer, klokker og postmester. Også andre menneskers personlighet kan definere hvilken rolle han spiller i forhold til dem. Han har med andre ord ingen egen identitet eller personlighet han kan møte andre mennesker med, han definerer hele tiden seg selv ut fra de ytre omstendighetene. Jeg skal se nærmere på dette i det neste kapitlet som omhandler Johannes Vigs forhold til de tre kvinnelige personene Rigmor, Marie og Annemari.

Av Kierkegaard-sitatet ser vi at det er av nødvendighet estetikerer skjuler seg, det ligger til hans vesen. Hans sanne natur har ligget så lenge i skjul at han ikke lenger er i stand til å skille seg selv ut fra sine omgivelser. "Jeg har seet Mennesker i Livet, der saa længe bedrog Andre, at deres sande Væsen derved tilsidst ikke kunde aabenbare sig" (Kierkegaard 1991: 151). Dette ser vi også igjen i de stadig vekslende meningsrelasjonene øynaturen fremstilles i, det søkes en kompleks sammenheng. De ulike litterære allusjonene til Ewald, Blicher, Hamsun, Kidde, Johannes V. Jensen, Ambrosius Stub, Thøger Larsen, Baggesen og Dostojevski peker i samme retning.¹⁵ At romanens karakterer stadig omtales under forskjellige navn, har en lignende effekt.

Det Kierkegaard fremhever som en motsetning til tvetydigheten, er valgets betydning. Valget gir en evnen til å erverve seg selv. Som en motsetning til valget finner vi øyeblikket, som er en konstant utsettelse av det bindende valget. I en tilstand der en forblir i valgøyeblikket, vil en miste seg selv, fordi valget er det avgjørende for personligheten. Ved å velge blir vi en del av det valgte. Det kan ofte oppfattes slik at det en skal velge mellom, ligger utenfor den som skal velge, dette er overveielsens øyeblikk, men slik er det ikke. Det som skal velges, står alltid i forhold til den velgende. Så lenge han overveier

¹⁵ Mer om disse allusjonene finnes i Marie Kløvstad Øyes bok *Martin A. Hansens Løgneren* fra 1970.

valgmulighetene, vil han tro på motsetningene av valget og valget vil forbli uklart. Tar en ikke personlige valg, vil andre velge for en, eller en tar ubevisste valg. "Valget selv er avgjørende for Personlighedens Indhold; ved Valget synker den ned i det Valgte, og naar den ikke vælger, henviser den i Tæring" (Kierkegaard 1991: 154).

Fortrengning er en metode som brukes for å unnslippe valget. Men det som skjer er slett ikke at en unnslipper valget. Det som derimot skjer, er at valgene blir tatt for en. Min påstand er at Johannes Vigs personlighet er underlagt fortrengningens dynamikk. Ser vi på tilfellet med Annemari, vil en raskt se at det ikke er han selv som avgjør hvordan situasjonen ender. Han gjør det motsatte, han utsetter valget så lenge at det til slutt ikke er noen mulighet for at det kan ende på andre måter enn det gjør. Når han for første gang besøker hennes værelse for å tilstå sin kjærlighet til henne, er det for sent. Annemari har allerede valg, hun har valg Harry fordi Johannes Vig ikke gav henne noe annen mulighet. Han utsatte å erklære sin kjærlighet til henne så lenge at hun ikke lenger trodde på den. Det er dermed ikke Johannes Vig som velger, det er derimot Annemari som velger for ham. Annemari forsøker ved flere anledninger å tvinge frem et valg hos Johannes Vig, men han unngår det ved å gjøre bruk av sin innøvde ironiske form, eller ved simpelthen å utsette valget. Den kontinuerlige formen for utsettelse er en fortrengning av mulighetene valget representerer.

Eksempelet med Annemari, som jeg også skal komme nærmere inn på senere, er brukt for å fremheve en typisk del av Johannes Vig sin personlighet. Kjærligheten blir den ytre faktoren som tilkjenner fortvilelsen som en del av hans personlighet. Kierkegaard begrunner fortvilelsen i forgjengeligheten. Blir Johannes Vig oppmerksom på forgjengeligheten uten å være i stand til å handle i forhold til den, vil fortvilelsen oppstå. Fortvilelsen viser dermed tilbake til øyeblikket, som valget er avhengig av. Oppholder han

seg i øyeblikket, vil hans fortvilelse oppstå. For hvis Johannes Vig bestandig oppholder seg i øyeblikket, vil noe mangle, nemlig det evige, det som setter hans personlighet i kontakt med kontinuiteten. Johannes Vig uttrykker det slik:

Man kan prøve at gøre sig fri ved store, kloge Tanker, Natanael. Duer ikke, tror jeg. Jaja, jeg har ogsaa engang gaaet under en Kuppel af store Ideer, jeg har haft en Myggesværme af interessante Tanker hængende over mit Hoved, min Dreng. Hvad blev det til? Ja, har man noget at sige til en minesprængt Fiskers Enke, Natanael? Hvortil denne uhyre Grubliseren og Ulejlighed, naar Livet dog er flygtigt og gaar som Vind gennem Græsset, og man ikke har grublet sig eet Ord til, man kan gaa hen og sige til Line, Eriks Enke? (*Løgneren* 1961: 36).

Gjennom *Løgneren* får vi uttallige kommentarer, ofte som innskutte setninger fra Johannes Vig, som indikerer at han er oppmerksom på problemet, for eksempel "Alene i verden." (*Løgneren* 1961: 10). Formen på de innskutte setningene gir Johannes Vig sine klagerop en ekstra dimensjon. De fremhever hans innerste tanker, som bare deles med leseren gjennom indre dialog, aldri gjennom interaksjon med de andre karakterene. Dette opprettholder Johannes Vig sin ytre maske, samtidig som det gir Natanael, og leseren av dagboken, et innsyn i Johannes Vig sin fortvilelse. Denne spaltningen mellom indredialog og handling bidrar til å fremheve det estetiske ved Johannes Vigs personlighet.

Det splittede jeg

Ved det estetiske må vi forstå de naturlige betingelsene mennesket lever under. Den estetiske livsanskuelse finner vi der de naturlige betingelsene danner forutsetningene for den måten vi lever på. Estetikerer er en som bygger sitt liv på det som er umiddelbart gitt, enten det er ære, formue og begavelse eller noe annet. Kierkegaard understreker at en som lever estetisk, er en som lever fortvilet. Enhver estetisk livsanskuelse er fortvilelse. Men for å unnsnippe denne fortvilelsen må en for alvor fortvile. En må fortvile på en slik måte at en ikke lenger kan være tilfreds med fortvilelsen. En må fortvile over seg selv og velge seg selv i fortvilelsen, ikke leve slik at en er tilfreds med sin utilfredshet.

Valget for Johannes Vig står mellom den etiske og estetiske livsanskuelse, eller sagt på en annen måte, mellom å velge seg selv eller velge mangfoldighetene. Hvis han velger mangfoldighetene, velger han ikke, han lever med sitt jeg fortaapt i mangfoldighetene. Det er etikeren som understreker valgets betydning. For det er valget som er avgjørende for ham, det er valget som skaper hans personlighet. Det avgjørende er ikke hva han velger, men at han velger. Dette første valget, om han velger å ta valg, er et absolutt valg, det er da selvet blir skapt, da velger han selvet seg absolutt.

Hvis Johannes Vig velger fortvilelsen, velger han seg selv, ikke i sin umiddelbarhet, men seg selv i sin evige gyldighet. Valget har dermed to momenter, en velger fortvilelsen over det umiddelbare selv, og en velger seg selv i sin evige gyldighet. Disse to momenter er så tett bundet sammen at man ikke kan gjøre det ene uten at man også gjør det andre. Det som da velges, er både konkret og abstrakt, det er både likt og ulikt det tidligere selv. På denne måten blir mennesket skyldig. Å velge seg selv gjør at han oppdager seg selv som skyldig. For når den velgende har valgt, oppdager han at han har en historie der han står i forhold til andre individer og hele sin slekt. Dette fører til at han oppdager at han er avhengig av det umiddelbare, og i forhold til det føler han skyld, men han oppdager også at dette gjør ham til den han er. Dette er noe han ikke kan oppgi, men han kan angre det, angre sitt tidligere liv. Han angrer på at han er skyldig i noe. Han angrer at han ikke har brutt med det umiddelbare tidligere. Men han vet samtidig at det er dette livet som har gjort ham til den han er. Men dette kan han samtidig ikke gi slipp på, for det er det som gjør ham til den han er.

Denne konflikten mellom to jeg'er i mennesket, mellom det evige og det timelige, det valgte og det umiddelbare, oppheves aldri, og angeren forblir bindeleddet mellom dem. Det

egentlige jeg har mennesket utenfor seg, det er hans høyere jeg som dømmer hans lavere, men han har det samtidig inne i seg, for det er det høyere jeg'et som gjør at det lavere jeg'et angrer seg selv. Når det lavere jeg'et angrer, vinner det seg selv i en høyere skikkelse, det velger seg selv i sin evige skikkelse.

Konflikten mellom de to jeg'ene er en integrert del av Johannes Vig, han er en karakter med en tydelig personlighetssplittelse:

Mener du ikke vi er besynderlige, Natanael? Jeg mener ikke bare sjæleligt. Men i det hele som Skabninger paa Jorderig. Har du aldrig til Bunds undret dig, Natanael, undret dig over de sære Muslingskaller af Brusk et Menneske har paa Siden af Hovedet, Ørene? Eller se paa din Haand, Natanael. Bevæg Fingrene. Se rigtig paa den. Den er da besynderlig. (...) Ja, har vi flygtige Sjæle blivende Sted andet end i de Øjeblikke, da man undres over det der er til? (*Løgneren* 1961: 21).

Den første splittelsen er mellom det timelige og det evige, mellom kroppen og sjelen. Den andre er mellom det umiddelbare og det valgte. Den første er det lett å få øye på, den fremtrer i undringen over sine egne ører og fingre. Johannes Vigs undring fremstår som naiv, den er konsentrert rundt hans egen kropp, men i sine betraktninger aner han også at det eksisterer en annen side ved ham selv, en side han ikke riktig kommer i kontakt med, den synes skjult for ham. Gjennom den timelige oppfattelsen av seg selv studerer han sin egen kropp, en del av mennesket som er underlagt de timelige begrensningene, der kroppen blir skapt for så igjen å bli utslettet. Det er denne delen av ham som holder ham fast ved det timelige og umiddelbare. Ved at man studerer kroppen isolert, synes den for de fleste underlig, uten kontakt med noe annet og større, den er nærmest meningsløs. Den kan ikke brukes til annet enn jordiske og timelige gleder, noe som i seg selv kan være en avlastning for de fleste, men ved å isolere den, er gledene meningsløse utenfor øyeblikket de opptrer i. Gledene og nytelsen blir skapt for deres egen del, de inngår ikke i en større sammenheng der de peker utover seg selv og mot noe annet utenfor en selv. Dette fører til en spalting av

identiteten. Jeg'et og verden oppfattes som to isolerte størrelser. Johannes Vig opplever dette sterkest i scenen i kirken der han skal lese teksten fra Lukas' evangelium:

Men det er som om êns virkelige Jeg, som om êns egen Vilje er blevet siddende i Degnstolen lidt endnu. Først nu rejser êns Jeg sig og vil træde ind i Krop og Sjælshylster som staar her under Triumfbuen. Men der sker ingen Forening. Jeg bliver ved at have Følelsen af at være spaltet, at være dobbelt (*Løgneren* 1961: 92).

Øyeblikk blir erstattet av nye øyeblikk uten noen klar sammenheng, de fremstår isolerte og i ytterste konsekvens meningsløse. De er fritatt for ansvar og synd i den grad de ikke peker utover seg selv, og dermed ikke kan stå i forhold til noe annet enn seg selv. Ved en slik ansvarsløshet får ikke handlingene eller valgene han tar, noen konsekvens verken for ham selv eller omgivelsene. Omgivelsene fremtrer dermed uten relevans for Johannes Vig. Denne isoleringen fremtrer med en dobbel betydning. Omgivelsene blir meningsløse for ham, og han selv blir meningsløs for omgivelsene. Dette skaper et isolert selv, som i en stadig undring over seg selv ikke finner noe som bringer det i kontakt med omgivelsene. I en slik tilstand er det at det lavere jeg'et fremtrer i Johannes Vig. Han forblir i det umiddelbare, der han ikke tar valg som fører ham i kontakt med noe utenfor ham selv. Johannes Vig tar dermed ikke seg selv alvorlig.

For å kunne komme ut av denne tilstanden må det lavere jeg'et komme i kontakt med det absolutte jeg'et. Dette skjer ved at jeg'et angrer seg selv. I *Løgneren* finner vi flere tilfeller der Johannes Vig angrer. Men det er aldri en anger over seg selv: "Jeg var en Omgang inde ved Flasken, satte mig i Degnestolen lige under Stenhovedet. Klappede Pigro, klappede Hovedet. Brave Venner! Græd uden Skam mens Hunden slikkede êns Hænder" (*Løgneren* 1961: 64). Angeren og gråten som her fremkommer, er en reaksjon på de umiddelbare hendelsene rundt ham. Han gråter av sin drukkenskap og over sin manglende evne til å uttrykke sin kjærlighet til Annemari. Denne tolkningen er plausibel sett på bakgrunn av

Johannes Vigs umiddelbare tilstand. Det er likevel to momenter som kan forklare gråten ut fra et annet perspektiv, der sorgen bygger på en overskridelse av det timelige: "Omsider drives den sødlige Vise om Det var en Lørdag Aften bort af den rene Fjeldblæst hos Johann Sebastian Bach (*Løgneren* 1961: 64)." "Det var en Lørdag Aften" er en gammel dansk folkevise som klager over tapt kjærlighet. Johan Sebastian Bach på den annen side, er kjent for sin polyfone stil med en vektlegging av religiøse motiver. Det er Bach som driver bort folkevisen med sin åndfulle fantasi og uovertrufne teknikk, musikken lyder som en fjellstorm, høyt hevet over alt annet. Det er det absolutte som viser seg for Johannes Vig, den annen side av tilværelsen, det høyere jeg som viser seg for ham. Vi får også et annet pek i denne retningen, nemlig stenhodet. Johannes Vig har tatt plass på klokkerstolen som peker direkte mot stenhodet, en meget symbolsk plassering. Stenhodet blir trukket frem flere steder i romanen, det symboliserer døden, men også oppstandelsen, det vil i denne sammenhengen si erkjennelsen av egen situasjon. "Men dette Hoved, denne Død, er i koret sat, saa Døden maa stirre lige op paa Opstandelsens Symbol, som Forstanden ikke begriber" (*Løgneren* 1961: 184). I denne forbindelse kan det settes i sammenheng med musikken, der to ytterpunkter fremheves.

Min antagelse er at disse symbolene kan føres inn i en mer helhetlig tolkning av romanen. De musikalske referansene spiller tydelig på forholdet mellom det konkrete og det abstrakte, det timelige og det evige. Bachs musikk setter Johannes Vig i en sinnstilstand som fører ham inn i en høyere form for tilstedeværelse, der musikken blir en språkløs erkjennelse av det absolutte jeg. Dette må ikke forstås slik at den ene siden av jeg'et, eller tilværelsen, er overlegen den annen, men det må sees i sammenheng med den ubrytelige forbindelsen mellom det evige og umiddelbare ved jeg'et. Det Johannes Vig oppdager og som fører til hans rystede sinnstemning, er denne forbindelsen. Han oppdager også at det er han selv

som er forbindelsesleddet mellom dem. Det er han som skaper forbindelsen mellom det umiddelbare og det evige. Og det er nettopp denne forbindelsen Johannes Vig fortviler over, for det er i ham selv dette forholdet utspilles. Det er i ham selv de to jeg'ene må forholde seg til hverandre. Johannes Vig uttrykker selv splittelsen mot slutten av romanen: "Naar du kommer til Meningsløshedens yderste, da ser du at det hele er en Valplads hvor to Magter slaas. Og et Ingenmandsland gives ikke" (*Løgneren* 1961: 165). De to maktene er et gjennomgående tema for hele romanen. Det dreier seg om den timelige kjærligheten og den evige saligheten, det umiddelbare jeg'et og det absolutte jeg'et. Det sentrale er at Johannes Vig er forbindelsen, der de to ulike maktene kjemper.

Splittelsen mellom de to jeg'ene kan føres tilbake til fortvilelsen. For det er nettopp splittelsen som fører til fortvilelsen. Den eneste måten Johannes Vig kan trenge ut av fortvilelsen på, er som nevnt ved å fortvile. Dette fører igjen tilbake til valget, ikke valget mellom to, men valget i seg selv. Johannes Vigs fortvilelse er et uttrykk for splittelsen i ham selv, der de to jeg'ene brytes mot hverandre.

Valget

I det en velger absolutt, velger en fortvilelsen i følge Kierkegaard, og å velge fortvilelsen er å velge seg selv. Det valgte selv, er selvet i dets evige gyldighet, men også det umiddelbare mennesket. Å velge det evige selv er dermed identisk med å forkaste det tidligere selvet, samtidig som det tidligere selvet blir tatt opp i det evige, men da som skyldig. Valget av sitt evige selv betyr at en oppdager seg selv som skyldig. Dette skyldes at en oppdager sin historie, der en står i forhold til andre individer og slekten.

To eksempler skal vise hvordan Johannes Vig utvikler seg gjennom romanen. Begge utdragene er hentet fra det samme geografiske miljøet, Johannes Vigs skolestue. Monologen

er også i begge tilfellene rettet til den samme figuren, Natanael. Det første eksempelet er hentet fra åpningen av romanen:

Hvad ved jeg? Man er maaske heller ikke helt den samme, naar man sidder derinde mellem Bøgerne og Instrumenterne i sin egen Stue, hvor man gennem Vinduet ikke kan se andet end den tilgroede Have og de mørke dejlige Graner. Jeg mener, man bliver maaske lidt annerledes herinde i Skolestuen. Men hvad ved jeg? Jeg er bare en Smule forlegen over, hvad jeg vist nok sad og sagde til dig i Nat, Natanael. Jeg tror, jeg et Øjeblik forestillede mig, at du var min Søn. Narrestreger! Om jeg havde faaet en Søn, da kunde jeg have fortalt ham om Folkenes Historie, om Planterne, om Trækfuglene, om alle Jordens flygtige Ting, men aldrig om mig selv (*Løgneren* 1961: 21).

Det første en kan legge merke til, er angeren over hva han fortalte om natten; nemlig en av de tilbakevendende konfrontasjonene mellom Johannes Vig og Annemari. Men dette er ingen virkelig anger, det er ikke en anger som kan bringe ham ut av fortvilelsen. Han synes ennå tilfreds i sin utilfredshet. Ennå ligger mulighetene i mangfoldighetene, han taler om kvinner, planter og dyreliv. Hadde han hatt et menneske som sto ham nær, kunne han fortalt ham om alle disse mangfoldige mulighetene, "om alle Jordens flygtige Ting". Men den siste setningen avslører hans mangel på alvor i forhold til seg selv og sine omgivelser, for nettopp om det viktigste, seg selv, kan han aldri fortelle. Dette skyldes at han ikke kjenner seg selv, han har ikke valgt seg selv, han har ikke innsett sin skyld i forhold til sin egen historie. Derfor kan han bare fortelle om alle jordens flyktige ting, men aldri om seg selv.

Scenen gir også en følelse av innestengthet på det ytre plan, alle tingene i stuen omgir ham, den ustelte hagen skjuler ham og de mørke granene hindrer enhver form for innsyn. Beskrivelsen av nærheten mellom de ytre omgivelsene og Johannes Vigs selvforståelse gir sammenheng til teksten. Inntrykket som blir gitt, er av et umiddelbart jeg.

Ser en på det andre eksempelet vil en se at en endring er skjedd:

Jeg slo op paa første Side i et nyt Kollegiehæfte. Skrev øverst som Titel kort og godt: Sandø. Og underneden: Af Johannes Vig.

Ja, saa skrev jeg ikke mer, Natanael.

Jeg ved ikke om du kender disse Øjeblikke der er saa sjældne, at jeg i mit Liv bare har oplevet et Par af dem, men da Tingene ligesom aabner sig for en. Er helt aabne.

Her var det Skolestuen (*Løgneren* 1961: 118).

Utdraget er hentet fra kapittelet som omhandler søndag ettermiddag. Johannes Vig har tidligere på dagen holdt preken i kirken. En annen hendelse har også funnet sted, han har spist middag hos Olufs mor, Marie. Jeg vil gå nærmere inn på hennes karakter og betydning i det neste kapittelet, men for å forstå endringen som har funnet sted, vil jeg her trekke frem hennes etiske betydning.

Marie er den av de kvinnelige figurene som skiller seg ut ved sin etiske karakter, hun er et menneske preget av alvor. Hun er den som setter Johannes Vig i forbindelse med Alvoret, hun er den som gir ham mulighet til å velge seg selv absolutt. Johannes Vigs tidligere moralske handlinger, der han sørger for transport for den syke gutten Kaj og hjelper den gravide kokkepiken Elna, er ikke etiske valg, de er ennå uttrykk for hans estetiske livsanskuelse, de er valg tatt i øyeblikket, altså ikke som et resultat av Alvoret. Marie er den som for første gang introduserer Alvoret for Johannes Vig: "Det er Maries Slægt. Ikke hendes Familie bare, men hendes Æt" (*Løgneren* 1961: 107). Det er Marie som gir Johannes Vig det første glimt av det allmenne, av å være en del av menneskeslekten. Marie viser ham det allmenne gjennom sitt forhold til familien, og det forpliktende forholdet til det borgerlige samfunnsliv. Noe jeg også skal gå nærmere inn på i neste kapittel. For bedre å forstå endringen Johannes Vig har gjennomgått, må en se nærmere på hendelsen i kirken:

Den ubestemmelige fjendske Kraft, der vil gribe om êns Hals, stammer ikke fra visse Modstandere jeg kan have mellem de kirkesøgende, fra Folk som ikke finder min Person værdig til denne Kirketjeneste, der hører til mine Tjenestemandspilgter paa Øen. Nej, ingen der nede aner hvilken kvælende Magt de har sendt imod mig. Den har rejst sig imod mig i disse Øjeblikke, da den spændte Venten er ved at forene dem i Fællesskap, som kun jeg alene staar udenfor (*Løgneren* 1961: 91).

For å forstå dette tekstutdraget må en se nærmere på Kierkegaards forståelse av "det almene". I *Enten-Eller* beskriver Kierkegaard to betydninger av det allmenne: det etiske kravets allmenngyldighet, og det borgerlige samfunnsliv som representant for dette krav. Det etiske krav er å velge seg selv i sin evige gyldighet, dette kravet er allmenngyldig i den grad det gjelder alle, og fordi det skiller seg ut fra det estetiske som er en tilnærming til tilfeldighetene. Dette etiske kravet er noe alle kan oppnå, men det krever stadig en fortvilelse over seg selv.

På samme måte som det umiddelbare jeg og det absolutte jeg er avhengig av hverandre, er det subjektive og det allmenne avhengig av hverandre. Dette skyldes at det er subjektet selv som må velge å fortvile, for deretter å bli seg selv i frihet fra omverdenen. Det allmenne ligger i at dette er noe alle er i stand til å gjennomføre. For i det en velger seg selv i sin evige gyldighet, velger en samtidig seg selv som allmennmenneske, fordi dette er ethvert menneskes etiske oppgave å realisere. En blir seg selv, men en blir også noe enhver annen kan bli.

Den andre betydningen Kierkegaard legger i det allmenne, er de samfunnsmessige pliktene. Dette gjelder plikten til å gifte seg, arbeide og plikten til vennskap. Denne plikten gir mennesket samhørighet med den verden han lever i. Kierkegaard understreker sammenhengen mellom de to betydningene av det allmenne: Individet må fortvile over seg selv og gjennom denne fortvilelsen finne seg selv på ny, og gjennom denne fornyelsen må en forplikte seg overfor det borgerlige samfunnslivs forskjellige oppgaver. Angeren er momentet som bringer de to betydningene sammen, for det er angeren som gjør at en tar avstand fra den umiddelbare tilhørigheten og frigjør seg fra den, en frigjør seg altså ved å angre. Det er sitt eget forhold til verden en skal angre, ikke verden slik den er i seg selv.

Dette fører til en dobbelthet der den angrende frigjør seg fra det han angrer på, hans tidligere forhold til verden, samtidig som han bevarer sitt forhold til den.

Ett siste moment i forhold til angeren er nødvendig å ta med for å forstå Johannes Vigs forhold til menigheten. I angeren forholder en seg både til sitt ideale jeg og sitt lavere jeg som det er ens oppgave å fri seg fra. De to jeg'ene er både forskjellige og identiske, de er forskjellige ved at det ideale prøver å frigjøre seg fra det lavere, og identiske ved at det ideale kun får realitet ved å overta ansvaret for det lavere. Det ideale som betyr at en velger seg selv i sin evige gyldighet, er identisk med at en velger seg selv som et konkret jordisk jeg med bestemte evner og egenskaper. Overfor dette konkrete jordiske jeg'et vinner selvet frihet ved å velge det i anger, samtidig som en bevarer det nettopp gjennom angeren. Ved dette inntreffer også det allmenne, for Johannes Vig kan ikke overta ansvaret for seg selv som jordisk vesen uten å komme i et forpliktende forhold til den omverden han lever i. Han kan dermed bli et produkt av sitt eget frie valg samtidig som han blir et produkt av den verden han lever i. Dermed er timeligheten like nødvendig for friheten som den evige gyldighet, for det å føle seg fri krever at han føler seg fri i forhold til noe. Men nettopp dette blir et problem for Johannes Vig.

Ser en på tekstutdraget, er det ikke noen bestemte karakterer Johannes Vig frykter når han står på talerstolen i kirken og skal lese stykket om den urene ånd fra Lukas' evangelium, det er heller fellesskapet han frykter, et fellesskap han er utenfor. Han er ikke kommet i et forpliktende forhold til omverden, til menigheten, han føler dem dermed som noe som er pålagt ham utenfra, ikke som et produkt av hans frie vilje. Dette kan vi se ved flere av Johannes Vigs handlinger, de skjer ikke i frihet, han oppfatter dem ikke som frie valg, men som påtvunget ham fra en omverden han ikke står i forhold til. Denne opplevelsen gir

en dobbel ufrihet, der valgene ikke blir tatt i frihet fordi friheten ikke oppleves som en del av en selv. Han kan ikke angre seg selv fordi han ikke føler seg selv som fri.

Flere fortolkere av *Løgneren*, blant andre Jan Nissen, setter scenen i kirken i forbindelse med skylden:

Omkring denne centrale skyldsag, viktig fordi den er bestemmende for romanens erotiske intrige, og fordi den både i forholdet til Oluf og Annemari væsentlig drejer sig om unndladelssynd og derfor er virkelig karakteristisk for en mand, som vil undgå "al ulejlighed", grupperer der sig nu to alvorlige episoder, hvorunder Johannes på forskjellig måde er i kontakt med det onde – begge af betydning i forhold til den centrale sag (Nissen 1959: 5).

Det sentrale emne for Jan Nissens lesning av *Løgneren* er spørsmålet om synd og skyld. Ved hjelp av Kierkegaards verk *Begrebet Angest* (1844)¹⁶ leser han Johannes Vigs karakter som skjebnebestemt, der han "er den, han er". Jeg skal vende tilbake til denne lesningen i forbindelse med tekstopplesningen i kirken. Men først vil jeg ta opp skjebnetroen i forhold til sitatet rundt Johannes Vigs tilstand før tekstopplesningen. Dette gjør jeg fordi hendelsen i kirken ikke må oppfattes isolert, men heller i sammenheng med hans tidligere valg. Noe jeg mener gir grunnlag for å beskrive den urene ånd som et resultat av splittelsen i Johannes Vig, der den urene ånd er en del av Johannes Vig selv.

Johannes Vigs opplevelse av situasjonen i kirken er ikke et resultat av kontakten med det onde, situasjonen er heller et resultat av hans kontakt med det allmenne i seg selv. Det er hans absolutte jeg som gjennom sin idealtilstand prøver å fri seg fra sitt lavere jeg for å oppnå kontakt med omverden. Dette resulterer i en fremmedgjørende effekt i forhold til omverden fordi den ikke er blitt en del av ham gjennom hans frie valg. Han har ennå ikke

¹⁶ I *Begrebet Angest* arbeider Kierkegaard videre med å undersøke den etiske livsanskuelsen, og hvordan den tidligere beskrevne etikken kommer til kort overfor synden. Han beskriver her et spring som fører en bort i fra valget. Springet har ikke innvirkning på denne oppgaven fordi jeg bare tar for meg en del av *Enten-Eller*, et verk som ble skrevet før springet ble innført i Kierkegaards forfatterskap. Fire dager før *Begrebet Angest*, utkom *Philosophiske Smuler*, her beskriver Kierkegaard hvordan man bare kan rykke ut av usannheten ved Guds hjelp. Begge disse to verk må derfor sees i en religiøs sammenheng som overskrider *Enten-Eller*. Når dette ikke får innpass i min lesning av *Løgneren*, er det fordi jeg ikke finner de religiøse motiver sterke nok i romanen.

valgt å stå i forhold til omverden og føler dermed fiendtligheten fra den. Fellesskapets kvelende makt er dermed ikke et resultat av en ytre påvirkning, men heller en konflikt mellom Johannes Vigs splittede jeg-instanser, der han ennå ikke har tatt det absolutte valg. Han er verken fri fra det umiddelbare jeg'et, eller fra omverden, dette fører ham inn i en tilstand av isolasjon, og friheten er ikke oppnådd.

Skylden¹⁷ kan dermed ikke forklares ut fra en ytre skjebnetro, men må heller forklares ut fra mangelen på alvor i Johannes Vigs valg. Ved at Alvoret ikke inntreffer, kommer han heller ikke frem til det absolutte valg, og det er det absolutte valget som vil kunne gjøre Johannes Vig til en del av det allmenne, og dermed også til en del av menigheten. Det "ulejlige" må derfor ikke forbindes med synden, men med Alvoret ved valget.

Skylden er et resultat av valget av sitt evige selv, og det er nettopp dette valget Johannes Vig ikke har tatt. Han har ennå ikke innsett seg selv som skyldig i sin egen historie, han flykter fra denne skylden ved ikke å ta valg. Man må forstå dette slik at Johannes Vig ikke innser ansvaret som ligger i det enkelte valg, han kan derfor ikke ta lærdom fra de tidligere valgene. Fortiden blir dermed gjentatt uten at den oppfattes som et resultat av de valgene han har tatt. På denne måten oppfattes ikke valgene som et resultat av ham selv, men heller som et resultat av tilfeldighetene rundt ham. Dette er et resultat av at han ikke har valgt seg selv og dermed innsett sin skyld i forhold til de valgene han har tatt. Jeg skal illustrere dette i det neste kapitlet ved å se på Johannes Vigs forhold til romanens andre karakterer.

¹⁷ Skylden jeg her beskriver må sees i sammenheng med *Enten-Eller*, ikke hans senere skrifter.

Det godes problem

Jan Nissens lesning av *Løgneren* er en interessant tolkning av romanen. Et sentralt punkt ved tolkningen er Johannes Vigs opplesning av teksten hos Lukas.¹⁸ Jeg ønsker først å trekke frem det punktet der jeg stort sett er enig med Nissen:

Da nu Johannes skal læse denne tekst, har han allerede det dæmoniske i sig, for så vidt som dette tages i den udvidede betydning, hvori Kierkegaard udfører begrepet i denne paragraf. Han er "indefrosset" – optaget af sin tomhed og intethed, i et uvirkelig forhold til omgivelsene, der kunne svare til, hvad Kierkegaard her kalder ufrihedens indholdsløshet og indesluttethet om intet. "Fejet og prydet" kalder han sig efter Lukas – selvbedragende på spørgsmålet om sit skyldforhold til Annemari og Oluf. Han er indesluttet i sin uvilje til at se sin skyld i øjnene, mangler just den inderlighed i forhold til sandheden, som Kierkegaard i dette kapitel kalder *alvor* (Nissen 1959: 6).

Johannes Vigs ufrihet fører til innholdsløshet og innesluttethet, og at han ennå ikke har innsett sin skyld i forhold til Annemari og Oluf er en uproblematisk påstand. Det er i forhold til Lukas tekstens virkning på Johannes Vig jeg mener det er grunn til å diskutere Jan Nissens beskrivelse:

Da møder han det gode, og det dæmoniske træder frem. Det gode, forløsningen "eller hvorledes man vil benævne det" – fremtræder hos M. A. Hansen som det virkelige: det repræsenteres af de mennesker i menigheden "for hvem Guds ord er så reelt som jorden i marken, som saltet i havet". Disse er degnens "mægtige fjender": han bliver angst, angsten for det gode, og angsten slår ud i en oplevelse, der fremstilles som en regulær dæmonbesættelse. Men Kristus kommer. I sidste instans overvinder Johannes sin dæmon, når den nemlig vil lokke ham på æstetiserende vis at udlægge den tunge, ufattelige tekst for menigheden (Nissen 1959: 6).

Kierkegaard skriver om det demoniske og forholdet mellom det gode og onde i *Begrebet Angst*. Det gode beskrives som frihetens reintegrasjon, en forløsning eller frelse, der det onde først blir synlig i det en berøres av det gode. Dette stiller jeg ikke spørsmål ved, men jeg stiller spørsmål ved hvordan Jan Nissen eksemplifiserer det gode i forhold til *Løgneren*. Han understreker at Johannes Vig oppfatter opplevelsen i kirken symbolsk, den er et uttrykk for syndens konsekvenser. Johannes Vigs seksuelle forhold til Rigmor blir det endelige fallet der syndens virkelighet trer inn.

¹⁸ Teksten det her refereres til er *Lukas' evangelium*.

Den første problematiske påstanden Jan Nissen kommer med, er at *Løgneren* kan fortolkes ut fra den bibelske syndstanken, som han forener med en modernistisk tanke bygget på førtiårenes oversettelseslitteratur (Kafka m. fl.) som gir begrepene angst, skyld, synd og fortapelse stor plass i romanen. Det problematiske blir at synden får en ytre karakter bygget på religiøse eller samfunnsmessige årsaker. Dette må etter min mening settes i sammenheng med Kierkegaards senere skrifter der han innfører "springet" i sin etiske tenkning, altså når det absolutte settes utenfor subjektet.

I *Ligevækten mellem det Æsthetiske og Ethiske i Personlighedens Udarbeidelse* er denne tanken ennå ikke utarbeidet, det er ennå lidenskapen som er berøringspunktet mellom det timelige og evige jeg, altså en indre dialektikk i mennesket, der selvet i valget produserer seg selv, når den lidenskapelige fortvilelsen over det lavere selv, går over i sin motsetning og fører til det evige selv. En tankegang som kan føres tilbake til Hegel.

Den andre påstanden var at Johannes Vig "er den, han er". Min påstand er at scenen i kirken viser hvordan han kommer i kontakt med sine splittede jeg-instanser, at hele hans personlighet blir problematisert gjennom splittelsen av selvet. Dette gir grunn til å tro at konflikten ikke dreier seg om kontakten med det onde, eller sin skjebne, men kontakten mellom det lavere og høyere jeg'et.

For at konflikten mellom det gode og det onde skal kunne finne sted, må den etiske livsanskuelsen være til stede, og nettopp dette er det problematiske ved påstanden. Når Nissen konkluderer med at Johannes Vig "er den, han er", kan denne overgangen ikke ha skjedd. Johannes Vig kan ikke ha endret seg fra en estetisk til en etisk livsanskuelse, for dette krever en endring av personligheten. Og har det ikke vært en endring, må han være født inn i den etiske livsanskuelsen, men dette er ikke mulig når Kierkegaard understreker at

overgangen mellom de ulike livsanskuelsene krever en modning av personligheten. Dermed mener jeg det er grunnlag for å stille spørsmålstegn ved skjebnetroen i forhold til romanen som helhet, fordi Johannes Vigs personlighet stadig står i et spenningsforhold i *Løgneren*.

I forbindelse med *Ligevækten mellem det Æsthetiske og Ethiske i Personlighedens Udarbeidelse* finner jeg Johannes Vigs personlighet som et resultat av indre motsetninger i subjektet. Tyngdepunktet i romanen er etter min mening ikke den etisk-religiøs motsetningen mellom godt og ondt, men valget mellom å velge og ikke velge. Det er valget i seg selv som er romanens tematiske spenningspunkt, ikke motsetningene mellom de ulike valgmulighetene. Ser en på Johannes Vigs tilstand i kirken, er det valgets øyeblikk han står overfor:

Men det er som om êns virkelige Jeg, som om êns egen Vilje er blevet siddende i Degnstolen lidt endnu. Først nu rejser êns Jeg sig og vil træde ind i Krop og Sjælshylster som staar her under Triumfbuen. Men der sker ingen Forening. Jeg bliver ved at have Følelsen af at være spaltet, at være dobbelt. Jeg staar i død og doven Ro og ser ned over Andsigterne, i dybe og onde sekunder. En Anelse glider kold som en Aal ind i min Bevdsthed, men forstyrrer ikke min Ro. Du er besat. En fremmed, en mægtigere fremmed fyldte min Tomhed, idet du rejste dig. Du er besat. Det er Loke som staar her nu. Det er Lokes Øjne som holder deres Øjne fast nu. Det er et djævelsk Bedrag (*Løgneren* 1961: 92).

Det er valgets øyeblikk som rammer Johannes Vig, hans forhold til seg selv og omverden. Han kan nå velge å forbli i en umiddelbar tilstand, der han er spaltet og fremmed for seg selv og sine omgivelser, eller han kan velge å bli en del av fellesskapet på øyen og tre inn i menneskeslekten. Men han har ennå ikke nådd den etiske livsanskuelsen, der det absolutte valg er mulig. På det grunnlag kan man si at det ikke er et reelt valg han står overfor, der han nå kan velge den etiske livsanskuelsen, men man kan heller ikke si at det etiske valget er utelukket for ham. For ved å si at det er utelukket, vil Nissens argument om at "man er den man er" være gyldig. Men Kierkegaard argumenterer, slik jeg ser det, for at veien frem mot de ulike livsanskuelsene er en prosess, slik at en utvikling for hvert enkelt menneske er fullt

mulig. Frederik Nielsen beskriver Johannes Vigs situasjon slik: "Han er æstetiker, og man tror ikke på, at han på Kierkegaardsk kan foretage springet ind i det etiske, skønt forfatteren postulerer det ved at gøre ham til lovmenneske som de gamle på øen" (Nielsen 1966: 271). Som nevnt er *Ligevægten mellem det æsthetiske og etiske i personlighedens udarbeidelse* en innstendig oppfordring om å endre sin livsanskuelse. Men at Johannes Vig ikke har nådd denne tilstanden, gjør at han heller ikke kan ta del i det Kierkegaard beskriver som valgets øyeblikk:

Naar da Alt er blevet stille omkring En, høitideligt som en stjerneklar Nat, naar Sjælen bliver ene i den hele Verden, da viser der sig ligeoverfor den ikke et udmærket Menneske, men den evige Makt selv, da skiller Himlen sig ligsom ad, og Jeget vælger sig selv, eller rettere, det modtager sig selv. Da har Sjælen seet det Høieste, hva intet dødeligt Øie kan see, og som aldrig kan glemmes, da modtager Personligheden det Ridderslag, der adler den for en Evighed. Han bliver ikke en anden end han var før, men han bliver sig selv; Bevidstheden slutter sig sammen, og han er sig selv (Kierkegaard 1991: 166).

Charlotte Degn Andersen beskriver det slik: "Den indre konflikten er, at han ikke formår at komme i kontakt med sig selv, eller som Kierkegaard siger: han kan ikke vorde konkret, eller han kan ikke træde i eksistens" (Andersen 1999: 73). Det er selvets konflikt med seg selv som hender i kirken. En indre selvdestruerende konflikt som aldri når frem til det punktet som Kierkegaard beskriver som valgets øyeblikk. Valget som bør sees på som en positiv størrelse, blir dermed i romanen en negativ størrelse, der det lavere selvet ikke oppnår kontakt med det høyere. Dette er romanens fremste konfliktområde: I hvilken grad Johannes Vigs valg er et resultat av ham selv.

Jan Nissens påstand lyder: "*Løgneren* – det er den skæbne, hvorved Johannes Vig er den, han er" (Nissen 1966: 358). Denne påstanden er et forsøk på å få *Løgneren* til å symbolisere en moderne kristen tragedie. De symbolske sammenhengene er her rettet mot en skjebnetro som gir romanen en oppbyggelig status for samtidens individer. Men en slik tolkning gir liten eller ingen plass til de individuelle erfaringene som romanen postulerer å

fremvise. For det er nettopp enkeltmenneskets streben som kommer frem gjennom Johannes Vig, der det allmenne nettopp blir allment gjennom at individet selv innser sin egen betydning. En kan dermed ikke se det etiske kravs allmenngyldighet uten å plassere det inn i en samfunnsmessig kontekst. Sagt på en annen måte, en kan ikke se det allmenne uten også å ta innover seg det subjektive. En slik tanke som Nissen presenterer blir noe reduksjonistisk, der en enten isolerer subjektet fra omverden, eller omverden fra subjektet.

4. Løgnens karakter

Dette kapitlet er et forsøk på å beskrive Johannes Vigs personlighet. På grunn av romanens løgnaktige karakter er en tvunget til å bruke en indirekte metode for å beskrive den. Romanen forfekter å være en dagbok, men i avslutningen avslører fortelleren at dette ikke stemmer: "(...) ja alt hvad jeg har fortalt dig, det har jeg nedskrevet nu for nylig. Et år efter det hændte" (*Løgneren* 1961: 174). Den metoden jeg velger å bruke, er å se på de andre karakterenes interaksjon med Johannes Vig. Jeg bruker både de indre og ytre dialogene, samt beskrivelsene av ham for å få et best mulig inntrykk av ham. De karakterene jeg mener er best egnet til å komme innpå ham, er Rigmor, Marie og Annemari. De uttrykker på hver sin måte ulike sider ved ham og gir oss mulighet til å se ham fra flere ulike vinkler. Rigmor viser oss hans estetiske vesen, Marie hans etiske mangler og Annemari nødvendigheten av hans valg.

Rigmor

Når Kierkegaard skriver om det estetiske ved mennesket, mener han i hovedsak det innhold som utgjør menneskets umiddelbare virkelighet, dets evner, anlegg og samfunnsmessige plassering. Men han legger også inn en bibetydning i begrepet, det umiddelbare må også underforstås som det vakre og nytelsesrike. Mennesker som lever estetisk, kan derfor ikke være asketer, men mennesker som bruker sine evner til nytelse og tar for seg av sine omgivelser. Forutsetningen for at de kan leve slik, som uavhengige lediggjengere, er delvis deres formuer, men de gjør det like mye av prinsipp. De har gjennomskuet det borgerlige livets illusjoner og innsett meningsløsheten. For dem betyr livet ingenting, det er tomt, og alt er uendelig likegyldig, det ene er ikke bedre eller verre enn det andre. Det latterligste for

dem er å ta noe alvorlig, de er bevisst uinteressert og forholder seg til verden gjennom ironiske og satiriske utbrudd. De er kun iakttagere av livet, de har ingen interesse av å ta det som foregår rundt dem på alvor. Estetikerer tar ikke på alvor det store enten-eller, for ham er alt likegyldig.

Rigmor er den av de kvinnelige karakterene i *Løgneren* som befinner seg nærmest den estetiske livsformen. Hun er også den av karakterene som ligner mest på Johannes Vig selv. Dette fremheves i en samtale mellom dem mot slutten av romanen:

Jeg kan jo nøjes med at sige mit Liv, mit eget Liv. Jeg har for længe siden opdaget at det er meningsløst, fuldstændig meningsløst. Jeg ved ikke engang hvordan det er gaaet til. Jeg tænker ikke saa meget, Johannes. Jeg mærker det bare. Saadan er det bare. Og saa morer jeg mig lidt over alt det Frederik vil. Han er saa ærgerig. Ih, hvor han har travlt. At han gider, tænker jeg. Men jeg tror heller ikke Frederik har opdaget hvordan det hænger sammen. At det er meningsløst. Han aner det ikke. (...) Jeg staar op om Morgenens. Det kommer mig ikke ved. Jeg sørger for Huset, vander Blomster, hører efter at ikke nogen jager med Ænder og Gæs. Det kommer mig ikke ved. Jeg kysser Frederik. Jeg bliver kysset af en anden. Det kommer mig ikke ved (*Løgneren* 1961: 159).

Dette er en fremstilling av tomhet, av en tilstand der ingenting rundt en har betydning for en selv.¹⁹ Forholdet til Johannes Vig er like meningsløst som hennes forhold til ektemannen Frederik. Handlinger og valg fremstår som likegyldige, om en står opp eller ikke om morgenen, betyr det samme, handlingene og valgene kan ikke tilføre eller redusere noe ved tilværelsen. Det er en form for ren negativitet, der intet standpunkt kan forandre på noe. Det er en kritikk av den etablerte tilværelsen, men en kritikk som er ute av stand til å skape et alternativ til det som kritiseres.

Rigmors rolle i romanen fremstår fra begynnelsen av som noe uklar. Hun er gift med øyens stormann Frederik, men deres ekteskap har forblitt barnløst. Deres forhold blir beskrevet som liberalt og moderne, og i fraværet av barn får vi indikatorer på at de gjerne

¹⁹ Marie Kløvstad Øye beskriver Rigmor slik i sin bok *M. A. Hansens "Løgneren"*: "Den livslede som har makten over Rigmor, er – uttrykt i det romanske livstemas terminologi – en slags død. Hennes liv er en skygetilværelse, hun ferdes som en dødning i sitt hjem" (1970: 97).

søker andres selskap. Hennes forhold til Johannes Vig virker i åpningen av romanen noe tilfeldig og betydningsløst. Hun blir stilt i skyggen av den yngre og mer dominerende kvinnen Annemari. Det er ikke før Johannes Vigs endelige nederlag i forhold til Annemari at vi blir skikkelig kjent med Rigmor. Hun blir tidlig beskrevet som en skyggekvinn, en som holder seg i bakgrunnen av samtalen. Men hennes rolle kommer tydeligere frem etter hvert som romanen utvikler seg. Når Johannes Vigs personlighet begynner å fremtre for leseren, kommer også Rigmors person klarere frem i handlingen. Hun begynner å speile Johannes Vigs egen personlighet. Hun blir den som hjelper ham med hans moralske handlinger overfor den syke gutten Kaj. Men lik ham føler hun ingen virkelig innlevelse i handlingen, den fremstår som tom og meningsløs, nærmest utført som en adspredelse i forhold til hverdagens små hendelser. Den har ikke form av et moralsk valg, men som valg tatt i øyeblikket. Likevel er det hun som fremhever alvoret i forhold til Johannes Vig:

Johannes, nu skal du svare paa det andet. Aa, jeg er glad for at være hos dig. Vi har passet paa frygtelig længe. Du blev næsten en fremmed. Men det her er ikke Alvor for dig, min Ven. Det er ikke Alvor.

Jo, det er. Det er skam alvorlig alt hvad jeg gør. Føres til Protokols altsammen. Huskes altsammen. Kommer igjen altsammen.

Det er forfærdeligt, men det er ikke Alvor for dig selv.

Jo, det er, siger jeg jo (*Løgneren* 1961: 160-161).

Ut fra samtalen ser vi at den starter som en samtale om deres forhold. Det kan aldri bli alvor mellom dem, hun er gift, og han har vanskelig for å etablere seg. Men de neste setningene beveger seg bort fra denne betydningen, de handler om et større og dypere alvor. Forståelsen av alvoret skifter fra forholdet mellom Rigmor og Johannes Vig, et forhold som ikke kan betegnes som annet enn et valg tatt i øyeblikket, til en utvidet forståelse av alvorets betydning. Alvoret er en nødvendig del av fortvilelsen, en må gjøre alvor av sin fortvilelse på

en slik måte at en ikke lenger kan være tilfreds med den. For det er bare en selv som kan bringe selvet ut av fortvilelsen, og dette skjer nettopp ved at en fortviler for alvor. Det er dette jeg mener Rigmor uttrykker her, Johannes Vig tar ikke seg selv og sin egen situasjon alvorlig. Han makter ikke å se utover sin egen situasjon som estetiker og er derfor heller ikke i stand til å se på forholdet til Rigmor som alvorlig. Dette viser hvordan den estetiske livsanskuelsen påvirker alle deler av tilværelsen.

Nå er det ikke slik at Rigmor er den som kan gi alvor til Johannes Vigs tilværelse. Dette vet både han og hun, for hun er på mange måter lik ham. Hun finner ikke mening i deres forhold, like lite som hun finner mening i forholdet til ektemannen. Dette viser igjen hvordan alvoret ikke kan påføres utenfra, men kun er en drivkraft ved menneskets opplevelse av tilværelsen.

Noe av grunnen til mangelen på alvor er at Rigmor, lik Johannes Vig, mangler kontakten med det allmenne. Rigmor uttrykker det på denne måten:

Det forstaar jeg ikke, Johannes. Jeg tør ikke vove at snakke med om store Spørgsmaal, om Verden, Krigen og hvad Mening er med Livet. Jeg har kun mit eget Liv. Og jeg har i Grunden altid haft det godt og alligevel er mit Liv blevet meningsløst. Hvordan kan man da tro paa en Gud? (*Løgneren* 1961: 165).

Ser vi på Kierkegaards to betydninger av det allmenne: det etiske kravets allmenngyldighet og det borgerlige samfunnsliv som representant for dette krav, forstår vi at de henger sammen. Det første kravet er et individuelt krav om å velge seg selv i sin evige gyldighet, et valg som blir allment fordi det er noe alle kan gjennomføre. Det andre kravet gjelder individets forhold til sine omgivelser. Rigmor uttrykker i sitatet bare forståelse for den første betydningen, hun har bare sitt eget liv å forholde seg til. Dette gjelder også Johannes Vig. Der vi ser ham og Rigmor prøve å være ansvarlige i forhold til omgivelsene, som i eksempelet med Kaj, ser vi at de ikke finner det betydningsfullt for dem selv. De er ikke i stand til å velge

seg selv som allmenmennesker og er derfor heller ikke i stand til å bli seg selv i frihet fra omverden. Gjennom denne mangelen på frihet står de fast i det estetiske, de ser seg ikke som representanter for den evige gyldighet. Ut fra denne mangelen kan en godt forstå Rigmors klage: "Hvordan kan man da tro paa en Gud?"

Estetikeren mangler et styrende prinsipp i tilværelsen. Av den grunn er hans liv nødvendigvis momentant og uten sammenheng. Grunnstemningen under de tilfeldige gledene er kjedsomhet og tungsinn. Han er blitt estetiker ved å fortvile, han er fortvilet og kan kun holde fortvilelsen borte i korte øyeblikk. Vi kjenner dette igjen hos Rigmor og Johannes Vig. Rigmors tilværelse har intet overordnet mål, det er tilfeldighetene som styrer. Hun er i stand til å tilpasse seg de ulike situasjoner og mennesker hun møter, men de gir henne ingen dypere mening. Situasjonene fremstår som isolerte tilfeldigheter som egentlig ikke opptar henne. Det samme kan en si om Johannes Vig. Han har mange roller på øyen, han er lærer, klokker og postmester, men ingen av rollene er en egentlig del av ham selv. De synes påført ham utenfra, ikke valgt av ham selv.

Dette fører oss tilbake til valget. Rigmor og Johannes Vig synes ikke å ha valgt seg selv. De har ikke oppdaget sin historie, der de står i forhold til andre individer og slekten. Dette forklarer også hvorfor de ikke er i stand til å tre inn i det allmenne. De forstår ikke den samfunnsmessige plikten som et gode, de ser mer på den som en byrde. Deres oppgaver blir meningsløse fordi de ikke føler samhørighet med den verden de lever i. Dette skjer fordi de ikke har valgt seg selv i frihet, de er fremdeles underlagt den umiddelbare virkeligheten. Deres valg blir derfor ikke frie valg, men påtvunget dem utenfra. Ser vi på Rigmors ekteskap, bærer det preg av å være en ytre hendelse som egentlig ikke angår henne selv, kjærligheten mellom dem er forvitret og alt som står igjen, er den rent formelle strukturen. De søker

selskap hos andre, men dette kan ikke erstatte det tapte ved ekteskapet, bare skape en ny form for tomhet hos dem begge. I en slik visshet er det Rigmor og Johannes Vig innleder et forhold, de vet begge på forhånd at det ikke kan vare, bare være en form for distraksjon. Rigmor ønsker et opphold i forholdet til ektemannen, Johannes Vig ønsker å glemme sin tapte kjærlighet til Annemari. Men det som alltid ligger under denne formen for distraksjoner, er flukten fra fortvilelsen. De er begge fortvilet, men er ute av stand til å handle i forhold til den. De makter ikke å velge seg selv i frihet, de klarer derfor heller ikke å komme i kontakt med det allmenne ved tilværelsen. At de finner hverandre mot slutten av romanen, er av den grunn slett ikke ulogisk, men derimot en naturlig konsekvens av deres personlighet. Deres situasjon er så bundet opp til deres egen person at de begge søker en som ligner dem selv. De søker en som ikke krever forpliktelser fordi de vet at de ikke kan tilby noen form for varighet.

Charlotte Degn Andersen fremhever en annen likhet mellom Rigmor og Johannes Vig:

Rigmor er en skyggekvind, idet der ligger en formørkende skygge over hendes liv. Øen hindrer, at hun udlever sin oprindelige natur, hvorved hendes inderste ligger under for en skygge – hun er så at sige en dødning, en skygge av sig selv, "(...)hun har ikke kunnet tåle øen. Det er blevet som en feber i hende, stille farlig feber." (*Løgneren*, s.48). Her ses det, hvordan Johannes aner noget næsten søsterligt i Rigmors væsen – noget, der ligner ham selv (Degn Andersen 1999: 86).

Degn Andersen påpeker deres likheter, men hun understreker ikke den likheten jeg mener er den mest påfallende: deres estetiske livsanskuelse. Der Degn Andersen skriver at Rigmor er underlagt en skygge, mener jeg begrepet fortvilelse gir en bedre forståelse av hennes person. Skyggen kan en da forstå som det estetikerens skjuler seg bak, for som jeg var inne på i kapittel to, er dette en nødvendig del av hans vesen. Bak skyggen er estetikerens villrede om hva som skjuler seg. Denne likheten er det som bringer Rigmor og Johannes Vig sammen, de er begge i tvil om sin egen personlighet, de finner ingen samhörighet med den ytre

verden og øyen. På denne måten er det jeg mener Rigmor speiler Johannes Vigs personlighet. Gjennom henne får vi innblikk i hva som skjuler seg bak hans maske, hun er den som uttrykker noe han ikke makter å formidle om seg selv. Det er også noe i ham som forstår at Rigmor er den som kjenner ham best. Som en avslutning på det nest siste kapittelet i romanen drar de sammen på snipejakt. Denne scenen er tidligere blitt tolket av andre som et endelig brudd med Johannes Vigs søken etter kvinner, i det han overlater snipen og seg selv til Rigmor.²⁰

Jeg velger i stedet å se på den som en videreføring av den estetiske jakten på mening. Når snipen blir skutt, er dette ikke en avslutning på forholdet til Annemari, men et siste forsøk på å komme til klarhet over egen person. Men som nevnt, er Johannes Vigs livsanskuelse så bundet opp i det estetiske at en slik form for avslutning synes umulig. Dette vitner også det siste kapittelet om, han er ikke i stand til å ta spranget over i det etiske, men blir fastholdt i den estetiske livsanskuelsen på grunn av sin mangel på kontakt med det allmenne i tilværelsen. Rigmor blir derfor den siste kvinnen for Johannes Vig, ikke fordi han elsker henne, men fordi han forstår at en endring som han ikke er i stand til å gjennomføre, må til for at han skal kunne ha et fullverdig forhold til det annet kjønn. Når hun gir ham denne innsikten, er jakten over, og han skriver resignert sin dagbok om de innsiktene han er kommet til.

Marie

Innsikten Johannes Vig kommer til sammen med Rigmor er at han ikke er i stand til å bli en etiker. "Jeg skulde bare ud og se paa Snepper, Rigmor. Ikke andet. Saa gik jeg indenfor. Og der stod du og blev dejlig" (*Løgneren* 1961: 160). For (en) etiker er ikke noe man er, det er noe man blir. Å bli en etiker vil si å bli et autentisk menneske. I *Løgneren* er det en kvinnelig

²⁰ I en religiøs lesning av *Løgneren*, som for eksempel hos Marie Kløvstad Øye, blir snipen et symbol på Kristus.

karakter som skiller seg spesielt ut som etiker, Olufs mor, Marie. "En Aften som nu kan man faa Lyst til at beundre nogen, lovprise et Menneske. Som nu Olufs Mor, Marie. Et Menneske som staar paa Jorden" (*Løgneren* 1961: 68). I forhold til hendelsesforløpet i romanen har hun en mindre rolle, hun tilfører ikke noe videre til handlingen. Men i forhold til Johannes Vigs indre liv er hennes inntreden i handlingen av stor betydning.

Det viktigste momentet i Assessor Vilhelms avhandling om *Ligevægten mellem det Æsthetiske og Ethiske i Personlighedens Udarbeidelse* er hans bestemmelse av det etiske som et valg der individet velger seg selv i sin evige gyldighet. Det andre viktige momentet er det som får størst betydning for denne delen av oppgaven. Dette momentet innbefatter hans bestemmelse av det etiske som det allmenne. Jeg har ved flere anledninger påpekt hva Kierkegaard mener med det allmenne, slik at en gjentakelse ikke er nødvendig her. Det jeg derimot vil gjenta, er Rigmors forståelse av det allmenne. Jeg understreket at hennes forståelse bare innbefatter den ene betydningen av begrepet, det etiske krav allmenngyldighet. Denne forståelsen utelukket for henne den andre betydningen av begrepet, det borgerlige samfunnsliv som representant for det etiske krav allmenngyldighet. For å få en fullstendig forståelse av begrepet "det allmenne" må en ta inn over seg begge betydningene. Rigmor er bare representant for den første betydningen. Jeg skal nå se nærmere på en karakter som representerer begge betydningene og derfor må sies å stå nærmere den etiske livsanskuelsen enn Rigmor. Denne karakteren er som nevnt Marie. Hun er først og fremst interessant i forbindelse med det allmenne. Marie er den som bringer den allmenne forståelsen inn i Johannes Vigs tilværelse, hun er den som introduserer ham for alvoret.

Det som først og fremst er interessant å undersøke ved forholdet mellom Marie og Johannes Vig, er de assosiasjoner og tanker besøket hos Marie vekker i ham. Etter gudstjenesten der Johannes Vig taler i kirken om den urene ånd, er han invitert på middag hjemme hos Marie. Når han står i stuen hennes og ser inn på kjøkkenet, gir han en beskrivelse av forholdet mellom dem: "En Gæst i Verden, en Omflakker, han trænger til at staa ved Dørkarmen til et Kjøkken. Jeg stod her et Øjeblik og stjal en Smule fra en for mig lukket Verden" (Løgneren 1961: 103). Det Johannes Vig her omtaler som en fremmed verden, er Maries kjøkken. Det er en alminnelig scene han er vitne til, en kvinne på sitt kjøkken i ferd med å tilberede et måltid. Men ut fra scenen blir det skapt en forståelse av noe fremmed, av noe han ikke er en del av. Han stirrer med et beundrende blikk på noe nytt og tiltalende, på en verden han ikke er en del av. Og ved å se på denne fremmede verden begynner han også å se på seg selv med et nytt blikk. Han vet at han ikke er en del av denne verden, men i sitt indre har han ennå ikke gitt opp. Den verden som beskrives er familielivets og ekteskapets evige gjentakelser. En meget nærværende tilstand for mange, men likevel så fjern for Johannes Vig.

Så lenge "fallet", altså det seksuelle forholdet til Rigmor, ikke har hendt, er spenningen mellom den estetiske og etiske livsanskuelsen opprettholdt i romanen. Men aldri er den så nært og godt beskrevet som i scenen på Maries kjøkken. For videre å forstå hva denne spenningen vekker i Johannes Vig, er det nødvendig med et lengre tekstutdrag:

Altsaa Sandø er stor alligevel! tænkte jeg. Og her er meget ukendt paa Øen. Her skjuler sig Mængder af vilde Planter, Tangarter og Mosser som jeg ikke kender. Jeg opdager stadig Dyrearter man ikke før har lagt Mærke til her. Hvad kender man virkelig til Øens Jorbund, dens Geologi? Man har en meget kummerlig Viden om dens Historie. ja, hvad ved man om de Folk der før har levet, og hvad ved man egentlig om dem der nu lever her? Menneskene er et flygtigt Græs. Pyst! blæser en Vind, en Aarhundredvind, og nu er de alle døde og borte og glemt. Nu gaar her nye som ingenting ved om dem der gikk her før og sled og sladrede og græd og lo og snød og hjalp hverandre. Pyst! blæser en Vind. Nu er de andre ogsaa borte, ædt af Orme og Glemsel. Kun et Par Sagn hænger igen.

Ja, enten forsvinder det levende Menneskeliv fuldstændigt, eller ogsaa bliver det til en Smule Viden. Hvad om man nu gjorde sit til at bevare en Smule Viden? Ja, jeg sad i Maries Gyngestol i Krogen og fik den Idê, at jeg vilde studere og beskrive denne Ø grundigt, lige fra Menneskenes Samfund til Mosset paa Gravstenene og de muntre Tanglopper i Havstokken. Ja, den idê fik jeg her. Og maaske var det en forfængelig Idê, Natanael (*Løgneren* 1961: 105-106).

En skal her legge merke til hvordan Johannes Vigs tanker om seg selv utvikler seg. Det starter med at han innser betydningen av den verden som omgir ham, en tanke som er en estetiker fremmed. Hans egen subjektive forståelse blir rammet, han begynner å se seg selv som en del av noe større, som en del av en sammenheng. Han gjør oppdagelser han ikke har gjort før. Det er de samme stiene og markene rundt ham som det alltid har vært, men noe er endret. Markene og jorden blir en del av ham, og av historien. Han begynner å se fortiden som en del av seg selv og sin tilværelse. Han selv er bare en liten del av en lang utvikling som går forut for ham selv. Han er sluttproduktet av en lang utvikling. Denne tanken gir ham en opplevelse av å ta del i noe som er større enn ham selv. Han ønsker å skrive ned øyens historie, fra menneskenes samfunn til biologiens mangfoldigheter.

I denne forbindelse er det igjen interessant å trekke inn Kierkegaards tanker om det allmenne. Jeg har allerede antydnet at Marie i motsetning til Rigmor representerer begge betydningene av begrepet. Det er en tilstand som er fremmed for Johannes Vig. Men Maries tilstedeværelse gjør ham oppmerksom på denne muligheten. I kapittel to understreket jeg at det er Marie som synliggjør Alvoret for Johannes Vig. For det er nettopp gjennom Alvoret en kommer i kontakt med Angeren, som igjen gir estetikeren en mulighet til å frigjøre seg. Han har muligheten til å frigjøre seg gjennom å bli en del av verden, ikke gjennom å abstrahere seg fra den. En kan ikke angre verden, men en kan angre sitt forhold til verden. Og i dette ligger mye av Johannes Vigs problem. Jeg har pekt på splittelsen i hans personlighet, der det evige synes å mangle kontakt med det timelige. Det Marie gjør med Johannes Vig, er å gi ham en bedre forståelse av forholdet mellom det evige og det timelige. Hun gjør ham

oppmerksom på hans historie og slekt, hvordan han tilhører en fortid og historie: Hvordan hans person ikke må sees som en isolert og abstrakt størrelse, men som en del av den menneskelige historie.

Angeren er en del av den tidligere nevnte splittelsen. I angeren må en forholde seg til sitt ideale jeg, som det er ens oppgave å gripe, og til det lavere jeg, som det er ens oppgave å frigjøre seg fra. Disse to størrelsene, det høyere og lavere jeg, er avhengig av hverandre. Frigjøringen skjer gjennom at det høyere jeg tar ansvar for det lavere, men det høyere har kun realitet ved at det tar ansvar. Ved frigjøringen som er overgangen til det etiske, velger en seg selv som et konkret jordisk jeg med bestemte evner. En blir dermed et produkt av omverden. Overfor dette jeg vinner etikeren frihet ved å velge det i anger, noe som betyr at han angreir sitt tidligere forhold til verden, samtidig som han bevarer forholdet nettopp ved å angre, fordi det er angeren som skaper det nye forholdet til verden, der en frigjør seg fra det lavere jeg'et. Det er dette som skaper pliktforholdet til det allmenne. Ingen kan overta ansvaret for seg selv som jordisk vesen uten samtidig å komme inn i en forpliktelse overfor den verden en lever i. Dette må en forstå på grunnlag av at en velger seg selv som produkt, ved å produsere seg selv, men dette produktet som er en selv, er også et resultat av den verden en lever i. Dermed er kontinuiteten med verden oppnådd. En kan bare føle seg fri hvis en har noe å føle seg fri fra, på samme måte kan en bare bli et produkt ved å være et produkt av noe, og nettopp dette noe er verden.

Det er den andre betydningen av det allmenne som her aktualiseres gjennom Marie, nemlig pliktene overfor samfunnslivet. Overgangen fra den første betydningen til den andre blir ikke klart definert av Kierkegaard, men det blir antydnet at det ideale jeg er utenfor mennesket som et mål for den menneskelige streben samtidig som det er inne i mennesket

som en bestemmende faktor ved dets vesen. De to betydningene eksisterer dermed parallelt og avhengig av hverandre på samme tid. Det var dette momentet Rigmor ikke vedkjente seg da hun ikke så betydningen av sin egen person i verden. Hun så ikke seg selv som en del av denne verden med alle sine familiære og samfunnsmessige plikter. Rigmor understreket at hennes timelige handlinger ikke angikk henne selv, de hadde ikke noen betydning for henne. Ved en slik tilnærming til det timelige vil meningsløsheten oppstå. Dette skyldes at det timelige og det evige da isoleres som to uavhengige størrelser. Når dette skjer, oppleves de timelige hendelsene som meningsløse. På samme måte kan en ikke isolere det evige, for en oppnår da en tilstand Kierkegaard beskriver som en mystikers, der en mister kontakten med verden. Igjen ser vi betydningen Kierkegaard legger i dualiteten, der en størrelse ikke får mening alene, men kun i sammenheng med andre.

Marie er den karakteren som makter å gi Johannes Vig innsikt i de to betydningenes samhörighet. Erik M. Christensen skriver i sin artikkel "Ex Auditorio. Kunst og Idêer hos Martin A. Hansen": "Olufs mor er stærk, men hun har underordnet sig et livssyn, nej en religion, hvori det er slægten det dreier seg om (108), hvori slægten dyrkes og fotoalbummet er "hellig Bog"(107)"(Christensen 1965: 254). Christensen finner i *Løgneren* en dynamisk spenning mellom tre religiøse grunnmotiver: det gammeltestamentlige nomosmotiv, det gresk-hellenistiske erosmotiv og det evangeliske agapemotiv. Marie er i følge Christensen en representant for nomosmotivet. Hun er "lov mennesket", og hennes religion ender i en avgudsdyrkelse av slekt og sønn.²¹ For Marie er det slekten som er den dominerende faktoren ved tilværelsen. Hennes liv er bundet til menneskene og verden rundt henne, hun

²¹ Christensens artikkel er for lang til å kunne gjengis her, men jeg trekker likevel frem hans hypotese der hovedpersonen er skiftevis behersket av de nevnte motivene som gir seg til kjenne gjennom de tre kvinnene Annemari, Marie og Rigmor. Hans funn av religiøse grunnmotiver i *Løgneren* er interessante i seg selv, men ligger for fjernt fra min tolkning til at jeg vil begi meg inn på en inngående diskusjon av dem. Det som likevel er interessant også for min tolkning, er hans karakteristikk av Marie.

står dermed i et motsetningsforhold til Rigmor som kun ser seg selv i verden, ikke verden i seg selv. Marie derimot ser seg selv i forbindelse med samfunnslivet og rollen som mor. "Oluf gaar bort fra Laagen. Han gaar videre, hilser med en Finger til Huen. Saa er han borte bag Hækken. Naa, han maa hjem til Moderen først, det er klart. Naturligvis." (*Løgneren* 1961: 149). Skal en kritisere henne for noe, er det hennes mangel på innsikt i den første betydningen av det allmenne. Det er grunn til å stille spørsmålstegn ved hennes valg av seg selv i sin evige gyldighet. Men det er i denne sammenhengen underordnet hennes betydning i forhold til Johannes Vig. Det som søkes her, er hennes påvirkning på ham, noe som kommer frem gjennom hendelsen i hennes stue der forskjellen mellom Maries og Johannes Vigs forhold til familien og slekten understrekes.

En foreløpig konkluderende tanke kan være at Rigmor og Marie på hver sin måte representerer det allmenne. Rigmor gjennom sin konsentrasjon rundt egen person og valget av seg selv, Marie gjennom sitt forhold til sin familie og de forpliktelser det borgerlige samfunnsliv krever av henne. Men de feiler begge i sin søken etter den etiske livsanskuelse fordi de ikke makter å se helheten i den allmenne forpliktelsen. Marie er nærmest i sin søken, men når ikke helt frem fordi hun glemmer seg selv i sin kjærlighet til familien. Det må også understrekes at hennes kjærlighet bare gjelder hennes biologiske familie, altså sønnen Oluf, men ikke Annemari. Hun ser ikke verden utenfor sin egen familie, men er kun konsentrert om en liten sirkel av mennesker. Dette kan sammenlignes med mystikeren som lever i en isolert tilstand. Marie gjør noe av det samme da hun isolerer familien og ikke ser den verden familien lever i. Olufs morsbindinger er sannsynligvis et resultat av dette nære forholdet, og gjør at han ikke er i stand til å etablere et sterkt forhold til Annemari. Hun er dømt til å være den andre kvinnen i hans liv. På denne bakgrunnen er det vi ser

konkurransforholdet mellom Marie og Annemari, Annemari er aldri god nok for Marie, men det vil trolig heller ikke noen annen kvinne være.

Marie og Rigmor utfyller hverandre i forhold til det allmenne. Men i forhold til Johannes Vig må de forstås som et motsetningspar. For ham representerer de to ulike muligheter, Rigmor den erotiske, Marie familielivet.

Annemari

For å forstå Annemaris rolle i forhold til Johannes Vig, må vi vende tilbake til skillet mellom det absolutte valget og de umiddelbare valgene. Det absolutte valget, er valget av seg selv, de umiddelbare valgene er valg som ligger utenfor en selv. Skal man oppnå en etisk livsanskuelse må man først ta det absolutte valget, for deretter og ta de umiddelbare valgene ut fra en selv. Sagt på en annen måte: Det er du som må ta de valgene som får betydning for deg selv, det er ikke de ytre omstendighetene som skal ta valgene for deg. Annemari er den karakteren som gjør Johannes Vig oppmerksom på dette. For som vi har sett i kapittel to, er Johannes Vig ennå ikke kommet til bevissthet om sin egen person. Han er et menneske som lever estetisk, altså en som bare tar umiddelbare valg.

Annemari er den som får ham til å innse betydningen av de valg han tar, og hvordan valgene får betydning for hans forhold til kvinner. Jeg har sett på hans forhold til Rigmor og Marie, de representerte to ulike livsanskuelser. Ingen av dem gav Johannes Vig en dypere forståelse av seg selv, eller nødvendigheten av det absolutte valg. Annemari gir etter min mening ubevisst Johannes Vig denne forståelsen. For å forstå dette, må vi først se på forholdet mellom de tre kvinnene. For å illustrere dette vil jeg først benytte meg av scenen etter kirken der Johannes Vig, Annemari og Marie kjører sammen i Rigmors bil:

I kommer da til Foraarsballet i Aften? sagde Rigmor til Annemari.

Jeg glæder mig forfærdeligt, sagde Annemari.

Gudskelov, sagde Rigmor, men jeg mener, Harry kommer da ogsaa, ikke?

Jeg tror han forfærdeligt gerne vil, svarede Annemari.

Dejligt! sagde Rigmor, Marie, kommer du ikke til Vaarbal?

Tak, svarede Olufs Mor, det er saa længe siden man har prøvet noget.

Hun sad med rank Ryg og hoppede. Og hun var blevet rødmosset. Jeg synes ikke om det.

Gør det dog! sagde Rigmor, og du kommer da, Skolelærer? Du skylder mig mange Danse!

Den stakkels Skolelærer, sagde Annemari, han har saa forfærdelig meget at gøre. Og han er vissen i Toppen. Men sørger du for, at der er nogle ganske unge med, Rigmor, saa kommer han! (*Løgneren* 1961: 100-101).

Vi får her en god illustrasjon på ulikhetene mellom de tre kvinnene, som alle representerer umiddelbare valg for Johannes Vig. Rigmor er den mest utfordrende av dem. Hun understreker forholdet mellom Annemari og Harry selv om dette slett ikke er offisielt, samtidig som Annemaris "svigermor" sitter ved deres side. Hun utfordrer også Johannes Vig til dans, Annemari følger opp Rigmors spøkende tone ved å understreke at han bare liker unge kvinner. Denne understrekningen fra Annemaris side er nok først og fremst rettet mot Rigmor, som er tretten år eldre. Vi ser dermed at de spilles ut mot hverandre. Marie som er den eldre og etiske kvinnen, motsetter seg dette spillet, men hennes fysiske utstråling avslører hennes negative reaksjon. Johannes Vig forholder seg som sedvanlig passivt til det spillet som foregår rundt ham.

Ved påpekningen av Johannes Vigs tiltrekning til unge kvinner, er det først og fremst sin egen person Annemari fremhever. Hun stiller seg selv opp som et alternativ til den eldre og mer erfarne Rigmor. Hun gir Johannes Vig to konkrete alternativer, på den ene siden står den unge og livsbejaende kvinnen, på den andre står den eldre og mer erfarne. Han står nå

altså overfor et umiddelbart valg. For at Johannes Vig skal kunne ta dette valget, forutsetter det en personlig innsats. Dette er det ingen andre enn Johannes Vig selv som kan gjøre. Det Annemari gjør for ham, er å presentere ham for de ulike valgmulighetene. De ulike kvinnene må her sees i en større sammenheng som vedrører hele Johannes Vigs personlighet. For det er slett ikke slik at om han velger den ene kvinnen, så forblir han en estetiker, eller omvendt - om han velger den annen så blir han en etiker. Grunnproblemstillingen ligger i valget i seg selv, og det er denne kjensgjerningen jeg mener Annemari representerer. Kierkegaard uttrykker det slik:

Mit Enten-Eller betegner ikke nærmest Valget mellem Godt og Ondt, det betegner det Valg, hvorved man vælger Godt og Ondt eller udelukker dem. Spørgsmaalet er her, under hvilke Bestemmelser man vil betragte hele Tilværelsen og selv leve. At Den, der vælger Godt og Ondt, vælger det Gode, er vel sandt, men dette viser sig først bag efter; thi det Æsthetiske er ikke det Onde, men Indifferentsen, og derfor var det jeg sagde, at det Ethiske constituerer Valget (Kierkegaard 1991: 159).

Jeg har tidligere pekt på Rigmor som representant for Johannes Vigs estetiske livsform, og hvordan Marie viser oss hans etiske mangler. Jeg vil nå fremheve hvordan Annemari er den karakteren som avgjør Johannes Vigs fremtidige livsanskuelse. Når jeg fremhever det fremtidige, er det fordi en ved romanens begynnelse er i tvil om hans vesen, men ved romanens slutt opplever en ikke denne tvilen som like fremtredene. Johannes Vig erkjenner etter hvert som han skriver dagboken hvem han er, men han tar fremdeles valg som strider mot sin egen erkjennelse av seg selv. Kierkegaard beskriver denne tilstanden slik: "Har et menneske valgt at leve etisk, men alligevel lever æstetisk, så lever hen dog ikke æstetisk i den forstand som æstetikeren, der ikke har valgt, men en som trodser sig selv og sit valg, og det vil sige som en synder" (Kierkegaard 1991: 183). For å vise dette vil jeg trekke frem en scene mellom Johannes Vig og Annemari:

Det blæser op, sagde jeg, Isen bryder. Oluf kommer hjem.

Ti stille! skreg hun.

Denne Gang slyngede hun Penneskafte mod Gulvet, saa Pennen bed sig fast i et Gulvbræt nær Pigo. Hunden laa med Kæben paa Kanten af sin Kasse og saa paa det dirrende Penneskafte (*Løgneren* 1961: 18-19).

Marie Kløvstad Øye ser i sin studie *Det gotiske og romanske livstema* en sammenheng mellom pennen og Annemari:

Annemari sitter og brekker på penneskafte, og mellom det hun slik foretar seg og samtalens innhold er det en fin overensstemmelse: Hun søker å komme tvetydigheten hos Johannes Vig til livs. Det anskueliggjøres ved at hun forsøker å ødelegge det redskap han har brukt til sine tvetydige opptegnelser. I samtalens løp uttrykkes det samme ved at hun gjør hva hun kan for å bryte ned hans forsvarsholdning og få ham til å "vedstaa sit Hjerter". Denne sammenheng er Annemari muligens selv klar over (Kløvstad Øye 1970: 63).

Det som her understrekes, er sammenheng mellom Johannes Vigs personlighet og hans skriftnedtegnelser. De samsvarer på mange måter med hverandre. I skriften unndrar Johannes Vig seg sannheten om hendelser og om sin egen person. Han fremstiller stadig den side av virkeligheten han ønsker å få frem, dette medfører automatisk at han skjuler noe annet. På denne måten fremstår han som en løgner i skriften. Når det gjelder hans personlighet, kommer denne tvetydigheten først og fremst frem gjennom hans forhold til Annemari. Hun forsøker ved flere anledninger å få ham til å "vedstaa sit Hjerter". Med dette må en forstå hans personlighet og innerste tanker. De ligger i skjul bak hans maske og løgneriske fremtreden. Annemari er den karakteren som i størst grad forsøker å trenge bak denne fasaden for å tvinge ut av ham et svar. Et slikt svar som hun ønsker og forventer må nødvendigvis bygge på et valg fra Johannes Vigs side. Det første valget han må ta, er om han i det hele tatt vil velge, noe som er et absolutt valg. Dette setter Kierkegaard som det første og mest avgjørende valget. Det andre valget han må ta, er om han vil benytte seg av valgmulighetene og inngå i et kjærlighetsforhold til Annemari, noe vi må forstå som et umiddelbart valg. Disse to valgene er gjensidig avhengig av hverandre, selv om det absolutte

valget alltid kommer først i etisk forståelse av valgets betydning. For å ta disse valgene må han legge sin personlighet i dem på en inderlig måte.

Ved det absolute Valg er altsaa det Ethiske sat; men deraf følger ingenlunde, at det Æsthetiske er udelukket. I det Ethiske er Personligheden centraliseret i sig selv, absolut er altsaa det Æsthetiske udelukket eller det er udelukket som det Absolute, men relativt bliver det bestandig tilbage (Kierkegaard 1991: 167).

Vi må altså forstå det slik at Annemari forsøker å tvinge frem et umiddelbart valg fra Johannes Vig, som gjelder deres kjærlighetsforhold. Men før Johannes Vig skal kunne ta dette umiddelbare valget, er det nødvendig ut fra en etisk forståelse av valget å ta det absolutte valg. Dette er det Annemari ubevisst gjør Johannes Vig oppmerksom på.

Når en ser på valget av navn på romanens du, Natanael, aner vi en bekjennelse til et ideal. Natanael omtales i Johannes` evangelium der evangelisten skildrer hvordan Jesus kalte sine første disipler: "Jesus så Natanael komme bortimot seg, og sa om ham: Se, det er en ekte israelitt som det ikke er svik i" (Joh. 1:48). Idealet er det menneske som er uten svik, et menneske som står ved sine valg. Dette står i klar opposisjon til Johannes Vigs navn og person som symboliserer sviket: "Mit Navn er Johannes Vig. Sig ikke det Navn for hurtig, Natanael. Johannes Vig" (*Løgneren* 1961: 8) For å forstå ideal menneske må en over i den etiske livsanskuelsen. Det etikeren må se på som en realitet i livet, er ikke det valgte, ikke om han har valgt det ene eller det andre, men selve valget. Det er valget mellom å velge og ikke velge som er det sentrale. Når en ser på Johannes Vigs ulike kvinnelige bekjenskaper, representerer de kun ulike valgmuligheter, men forut for disse mulighetene ligger valget mellom å velge eller ikke velge. Og det er nettopp her jeg mener Annemari kommer inn som en katalysator for valget som sådant. Hun tvinger ham til å innse betydningen av "det absolutte valget", der jeg'et velger seg selv i sin absolutthet. Det absolutte må ikke forstås som noe annet enn en selv, der det valgte selv og det tidligere selv går sammen. Dette har

jeg vært inne på før slik at en lengre utgreiing ikke er nødvendig her. Det jeg heller vil trekke frem igjen, er Annemaris rolle i forhold til Johannes Vigs absolutte valg.

Det absolutte valget må sees i sammenheng med og som en motsetning til det estetiske. Oppgaven ved det absolutte valget er å hente jeg'et hjem fra dets spredthet i mangfoldighetene. Fortvilelsen er det som blir nevnt av Kierkegaard som en forutsetning for valget. Å fortvile vil si å komme til forståelse av at en så langt har bygget sitt liv på et bedrag. Og det er nettopp det Johannes Vig har gjort. Han har bygget sitt liv på sine ulike roller og skiftende forhold til kvinner, uten å trenge inn i sitt eget selv. Han har bekledd ulike roller på øyen som postmester, klokker og skolelærer uten at det har gitt ham noen form for mening. Han har også drevet fra kvinne til kvinne uten at de har kunnet gi ham noen egentlig form for tilfredsstillelse. Han har bygget sitt liv på løgn. Det har ført ham ut i fortvilelse, men ikke den rette form for fortvilelse. Han har kun fortvilt over de ytre mangfoldighetene, ikke for alvor fortvilt over seg selv. Dette er det jeg mener Annemari får ham til gjøre. Den første graden av alvor hun gir ham, er at han blir oppriktig betatt av henne, han ønsker henne som sin kvinne. Men samtidig ser han at dette i seg selv ikke er nok. Selv med Annemari ved sin side hadde han ikke oppnådd den rette form for fortvilelse. For bare alene kan han fortvile, bare alene kan han skue innover i seg selv og for alvor fortvile. Men dette er noe han simpelthen ikke makter, og når han ser at den han for alvor elsker, ikke kan gi ham noen form for fred, blir han likegyldig og går dermed glipp av det absolutte valget. På denne måten er det jeg mener Annemari gjør Johannes Vig oppmerksom på forholdet mellom det absolutte valg og de umiddelbare valgene. "Siden skrev jeg da et Par Ord til hende og Manden, om løst og fast paa Sandø, om vore Smaating. Og Annemari forstod da at jeg havde skiftet Sind, og hun svarede med et kønt Brev, som jeg gik med i Lommen til det ikke var kønt mere" (Løgneren 1961: 180). For at de umiddelbare valgene skal ha en reell betydning, må

man først ta det absolutte valget. Dette gjør ikke Johannes Vig, og hans forhold til Annemari kan dermed aldri få en etisk betydning, forstått som et valg tatt av ham selv.

Dette fører til at han innleder et forhold til en kvinne han ikke elsker, Rigmor. For ham er nå alle kvinner like, han har forstått at det er han selv som er problemet, ikke mangfoldighetene rundt ham. Han uttrykker det slik mot slutten av romanen:

Kære du, sagde jeg, nu maa du ikke gaa der og være saa trist over det vi sagde. Ja, det var vist en dødkold Snak. Min Pige, det skal nok gaa. Jo, det skal. Det er et fint Tegn, forstaar du. At Sneppen er her nu! En Slags Himmeltegn! Ja, smil bare. Det er et mægtigt godt Tegn. Og vi maa hjælpe hinanden, maa vi. Jeg kan lære dig en Bunke. Det lyder forbandet indbildsk, men det er rigtigt, jeg er et klogt Menneske paa andres Vegne. Vi skal nok finde en Maade du skal begynde paa. Du maa udrette noget, skabe noget, det længes du jo efter. Det skal du nok komme til. Du skal for Fanden ikke gaa her og være Efterkrigsmenneske og finde alt meningsløst. Ja, jeg er selv en stor Idiot. Jeg ved det, jeg ved det (*Løgneren* 1961: 167).

Som jeg var inne på tidligere, er Rigmor og Johannes Vig de to karakterene som minner sterkest om hverandre, de er begge skyggemennesker. På den måten kan vi forstå at Johannes Vigs ord til Rigmor like mye er rettet til ham selv. Han understreker at han er et klokt menneske på andres vegne, dette kan nok stemme på mange måter, men de råd han gir, er like mye rettet til ham selv som til sine omgivelser.

Johannes Vig har etter tapet av Annemari innsett at han ikke kan fortsette sitt liv på samme måte som han har gjort tidligere. Men en forandring er likevel en umulighet for ham, det har sammenheng med hans estetiske livsanskuelse. Han makter simpelthen ikke å komme ut av den og for alvor fortvile over seg selv. Hans fortvilelse blir derfor rettet utover mot mangfoldighetene. Det er også derfor vi møter en resignert mann mot slutten av romanen. De to siste setningene lyder slik: "Jeg tror det har sig paa samme Vis med min Livslod herefter. Den er som Gud vil, naar det aldrig bider paa min Ensomheds Lod, hvordan saa ens Vrede og Nød er om Natten, naar man vaager" (*Løgneren* 1961: 187). En slik fremstilling som her blir gitt av Johannes Vig, kan minne om den karakteristikken Jan Nissen

gir av hans karakter. Nissens påstand er at *Løgneren* må sees som et forsøk på å symbolisere en moderne kristen tragedie, der skjebnetroen spiller en sentral rolle. Min påstand er at en slik tolkning ikke gir rom for de individuelle erfaringene romanen fremviser. For det er ikke skjebnen som ikke tillater Johannes Vig å ta valg, det er han selv, og det har ingenting med skjebne å gjøre, det har med vilje å gjøre. Nietzsche betegner viljen som et forhold mellom en kraft og en annen kraft.²²

I Johannes Vig, som hos alle andre mennesker, er det ulike krefter som kjemper mot hverandre. *Løgneren* er et forsøk på å gi oss et innblikk i de kreftene som bor i mennesket. De tidligere tolkningene av *Løgneren* har pekt på ulike krefter som står mot hverandre i romanen, Marie Kløvstad Øye konsentrerer seg om det gotiske og romanske livstema,²³ Erik M. Christensen peker på forholdet mellom nomos, eros og agape i romanen. Felles for dem er motsetningen mellom de ulike motivene. Det som er felles for motivene er at det først og fremst er de kvinnelige karakterene som representerer ulikhetene. Jeg slutter meg til den siste påstanden, men gir de kvinnelige karakterene en annen betydning. Jeg setter dem i sammenheng med Kierkegaards ulike livsanskuelser. Dette gjør jeg dels av biografiske grunner da Martin A. Hansen var en livslang leser av Kierkegaard, slik at det slett ikke er utenkelig at han har hatt Kierkegaards ord i tankene da han skrev *Løgneren*. Den andre og viktigste grunnen til at jeg benytter meg av Kierkegaards ulike livsanskuelser, er at karakterene viser tydelige personlige trekk som passer inn under de ulike livsanskuelsene. De tre kvinnelige karakterene har jeg nå drøftet i henhold til den etiske og estetiske livsanskuelsen. Men den viktigste grunnen til at jeg bruker denne tilnærmingen er Johannes Vig selv. Han gir oss et innblikk i vanskelighetene ved å leve i et uavklart forhold til seg selv,

²² Jeg støtter meg her på Gilles Deleuze sin bok *Nietzsche Et essay + Filosofiske tekster*.

²³ Det gotiske kristensyn har som fundamentale begreper synd og dom, soning og frelse. Den romanske kristendom hviler på begrepene – død, og oppstandelse.

der bare valget alene kan gi ham fred. Når dette ikke oppnås, er han tvunget til å tilbringe tilværelsen i ensomhet fordi han ikke makter å komme i dypere kontakt med sitt selv eller andre mennesker.

5. Konklusjon

Kierkegaard illustrerer gjennom Assessor Vilhelm hvordan individet kan oppnå den etiske livsanskuelsen. I *Løgneren* finner vi på samme måte som A en estetiker. En kan gjenkjenne mange av As egenskaper i Johannes Vig. Brevet til A kunne derfor også vært rettet til ham. Men Johannes Vig har ingen etisk samtalepartner, han skriver derfor sin dagbok om livet på Sandø for å komme til klarhet om sin egen person. Men når skriftnedtegnelsene er gjort av en estetiker, mangler de etikerens klarsyn, estetikeren har derfor skrevet løgneren over hver side.

Karakteristisk for dagboken som genre er dens umiddelbare nærhet til det opplevde og tenkte. Men når Johannes Vig skriver sin dagbok i etterkant, oppnår han en fortolkende sammenheng mellom de ulike hendelsene. Når skriftnedtegnelsessituasjonen blir utsatt for en fortolkning, blir sannhetsgehalten i det nedskrevne problematisk. Johannes Vig har gjennom hele dagboken fremstilt seg som en estetiker som frykter de konsekvenser det bindende valg kan få. Etter hvert som hendelsene skrider frem, står han likevel overfor valgets betydning. Han kan ikke skjule seg i skriften når han står overfor aktuelle hendelser, han blir derfor tvunget ut av skriften og inn i tilværelsen. Ved å tre inn i tilværelsen møter han også valgets betydning, og det er valget som skiller etikeren fra estetikeren. Det paradoksale er at Johannes Vig ønsker en etisk livsanskuelse mot slutten av romanen, men han tar ennå valg som ligger nærmere den estetiske livsanskuelsen.

En sidestilt problemstilling blir om valget blir tatt av nødvendighet, eller i frihet. Ser en på utsagnet "man er, den man er" blir dette en anerkjennelse av nødvendigheten som

tilværelsens høyeste prinsipp. Jan Nissen og Frederik Nielsen ser på Johannes Vigs skjebne som en nødvendig erkjennelse. Frederik Nielsen uttrykker seg slik:

Vi véd fra digteren, at fortællingen om skolelæreren på Sandø, der fristes af en ung pige, modstår fristelsen og derefter forfører en vens kone for så at vælge ensomheden som vilkår, skal skildre ikke et valg, men en "tragisk – frugtbar erkendelse". Måske er det mere nøjagtigt at sige det sådan, at Martin A. Hansen ikke tør sige, at degnen kan blive en anden – for er man ikke den, man er? (Nielsen 1966: 268).

Det de ikke vektlegger, er friheten valget representerer. Som Nielsen skriver, velger Johannes Vig ensomheten, men dette valget er ikke tatt av nødvendighet, det er tatt i frihet. For når han velger ensomheten, velger han også bort Annemari. Han har satt seg selv høyere enn Annemari, han har valgt seg selv i stedet for et liv med henne.

Som jeg har vist, var dette et nødvendig valg på veien mot den etiske livsanskuelsen. Ikke nødvendig fordi han er en estetiker, for da kunne han ha valgt å forføre henne, men nødvendig fordi han har innsett valgets betydning i forhold til seg selv. En parallell utvikling mot en etisk tilværelse finner sted i kontakten med Olufs mor Marie. Det er gjennom denne kontakten han beslutter seg for å "studere og beskrive denne ø grundigt" (*Løgneren* 1961: 105). For at fortvilelsen skulle føre individet fra den estetiske til den etiske livsanskuelsen, måtte det ta innover seg begge betydningene av det allmenne. Ved romanens slutt er leseren ennå ikke overbevist om at Johannes Vig har tatt innover seg begge betydningene av det allmenne, men at han har utviklet seg gjennom dagboken viser epilogen oss. Annemari, Marie og Rigmor har alle tatt del i denne bevisstgjørelsen.

Skal en kunne snakke om en erkjennelse, er det først og fremst erkjennelsen av valgets betydning jeg mener kommer frem i *Løgneren*. Valget gir individet mulighet til forandring. Og her ligger noe av hovedproblemstillingen: Er Johannes Vig i stand til å endre seg? Ett eksempel kan illustrere hans forandring. Fra jeg-personens fortid får vi høre om en

kvinne som heter Birte. De gikk i samme klasse og hadde et kjærlighetsforhold som varte i ett år. Birte forlot Johannes Vig for en eldre felles venn. Det fortelles at forholdet ble tatt opp igjen ti år senere, denne historien blir gitt i to versjoner, begge til Annemari. I den ene fortelles det at han igjen forlot Birte. Senere forteller han at denne versjonen var løgn. I den andre versjonen forteller han at han tok hevn, og Birtes ekteskap med deres felles venn ble ødelagt. Den første versjonen forteller han under ballet på Næs, før Oluf er kommet hjem. Den andre fortelles etter at han har forstått at han ikke kan ha et forhold til Annemari. Hvilken av dem som er sann, er usikkert. Stoler vi på den andre versjonen av historien, ser vi at en endring har skjedd. Johannes Vig kunne ha forført Annemari og tatt hevn over Harry, som er hans fremste rival etter at Oluf har trukket seg. Men det gjør han ikke, han velger i stedet ensomheten. Han ønsker ikke at episoden med Birte skal gjenta seg med Annemari. Han har tatt lærdom av sine tidligere feil og ønsker ikke å gjenta dem. Kierkegaard gir en god beskrivelse av denne erkjennelsen:

Han har henvendt sig til Æsthetikerne, og han har forladt dem, ikke klogere paa, hvad han skal gjøre, men snarere paa, hvad han ikke skal gjøre. Han har en liden Stund været Vidne til en Forførers Snedighed, har lyttet til hans sledske Taler, men han har lært at foragte hans Kunst, har lært at gjennemskue ham, at han er en Løgner, en Løgner, naar han hykler Kjærlighed, naar han opsminker Følelser, i hvilke der maaskee engang var Sandhet, da han i disse selv tilhørte en Anden, at han bedrager dobbelt – Den hvem han vil indbilde, at han nærer dem, og Den hvem de retmæssig tilhøre, en Løgner, naar han indbilder sig selv, at der er noget Skjønndt i hans Lyst (Kierkegaard 1991: 275-276).

Denne beskrivelsen mener jeg også kan gjelde Johannes Vig. Han har vært en estetiker, men han er i ferd med å endre seg. Dette betyr ikke at han er blitt en etikker, men det betyr at han har lært av sin tidligere livsanskuelse, han har innsett de mangler en umiddelbar tilknytning til verden har. Episoden med Annemari viser dette, han kunne ha forført henne når han kommer til hennes værelse med falsk smiger, men han gjør det ikke, han vet at det er feil. Jeg mener derfor en ikke kan si at Johannes Vig "er, den han er". Dette skyldes at det alltid

vil komme nye valgmuligheter som kan forandre hvem han er, det sentrale er at valgene han tar blir tatt av ham selv.

Men den, som nu uendelig har valgt sig selv, kan han sige, nu eier jeg mig selv, jeg forlanger intet Mer, og mod alle Verdens Omskiftelser sætter jeg den stolte Tanke: jeg er den, jeg er? Ingenlunde! Dersom et Menneske vilde udtrykke sig saaledes, sa vilde man let see, at han var paa Afveie (Kierkegaard 1991: 214).

Denne feilen ligger i at man har valgt seg selv i nødvendighet, ikke i frihet. På samme måte mener jeg Nielsen og Nissen beskriver Johannes Vigs valg ut fra nødvendighet, ikke frihet. Når en ser på Johannes Vigs beskrivelser av hendelsene slik de er fremstilt i epilogen, forstår en også at Johannes Vig kan se det slik. Han ser på sine valg som nødvendige ut fra sitt estetiske ståsted. Han kunne ikke handle på noen annen måte enn det han gjorde, for han var underlagt sin umiddelbare tilstand. Det er veien ut av denne tilstanden, eller bevisstgjørelsen av denne tilstanden, *Løgneren* beskriver. Så lenge en ikke er bevisst sin tilstand, er en underlagt den og Nissens og Nilsens ord er gyldige, men når en blir den bevisst, kan en også endre den og en kan endre seg selv. Det er nettopp denne bevisstheten Johannes Vig kommer frem til i løpet av romanen.

Ved romanens slutt er leseren ennå ikke kommet til klarhet rundt Johannes Vigs personlighet. Dette skyldes nok i hovedsak at han ikke er kommet til en dypere forståelse av seg selv. Han er dermed heller ikke i stand til å formidle sine tanker og hendelser på en oppklarende måte. Dette var noe av grunnen til at jeg valgte å bruke den indirekte metoden for å beskrive hans personlighet. For å undersøke hans livsanskuelse er det nødvendig å se på hans handlinger. Ved flere anledninger kan de synes motstridene, og det er derfor vanskelig å trekke noen klar konklusjon. Eksemplene med Annemari og Rigmor illustrerer dette. Det er vanskelig å argumentere for at Johannes Vig velger Annemari bort. Dette skyldes hans reaksjon der han forfører Rigmor som et resultat av nederlaget med Annemari.

Dette kan tyde på at det ikke var et valg, men en ufullført forførelse. Stemmer denne antagelsen, ligger Johannes Vig nærmere den estetiske livsanskuelsen enn tidligere antatt. Er derimot bruddet med Annemari et bevisst valg fra Johannes Vig, kan en plassere ham nærmere den etiske livsanskuelsen.

Epilogen er som nevnt viktig for å forstå de endringene som har skjedd. Men en må samtidig stille spørsmål ved troverdigheten til det som fortelles i epilogen. Johannes Vig innrømmer at alt han tidligere har skrevet, har vært løgn. Men gir denne innrømmelsen oss grunn til å stole på det han forteller i epilogen? Trolig kan en det, den resignerte tonen epilogen fremstilles i, gir den troverdighet. En kan ikke se at Johannes Vig skulle kunne ha noen fordel av å lyve også her. Men det er likevel noe paradoksalt over det han skriver: "Flugten er forbi, men Drømmen er ogsaa slukt. Ja, jeg kan vælge min Sjæbne, og jeg kan slaas, men jeg kan ikke vokse. Jeg kan ikke gøre mig selv om, det ved man dog" (*Løgneren* 1961: 182). Han kan velge sin skjebne, men han kan ikke endre seg selv. Denne påstanden er noe paradoksal, men det som tydeligst viser misforholdet i det han skriver, er hans handlinger. Hans handlinger avslører ham, de viser at han har endret seg.

I epilogen tar han avstand til Rigmor, han viser sin omsorg for Elna og hennes barn, og han understreker sin forpliktelse overfor boken om øyens historie og geografi. Det er også i epilogen han igjen trekker frem stenhodet, men denne gangen som et symbol i forbindelse med oppstandelsen. Døden og oppstandelsen fremheves som et ubegripelig motsetningsforhold. Naturen vil alltid beseire den fysiske kroppen, men det er likevel noe ubegripelig som vil stå igjen. Det kan være kunnskap vi etterlater oss, eller en fremtidig generasjon. Johannes Vig begynner å innse dette på grunn av sitt forhold Marie, at også han har en rolle å spille i den menneskelige utvikling. Han overfører også dette til kjærligheten.

At han tar seg av Elna og hennes barn, må sees på som en etisk tilnærming til kjærligheten på bekostning av det seksuelle.

Konflikten mellom den estetiske og den etiske livsanskuelsen forfølger Johannes Vig helt inn på den siste siden av romanen. Det er noe uavsluttet over hans sinnstilstand når vi forlater ham, vi aner at han kan nå frem til en dypere forståelse av seg selv hvis han våger å fortvile for alvor:

Stundom naar jeg fra min Stue ser over mod det Sted som Granerne før hindrede mig i at se, da synes der mig kun to Udveje: Enten at gaa derover og tage hvad nogle vilde kalde min Ret. Eller drikke mig fra Vid og Sans. Jeg gør ingen af Delene. Ingen av delene (*Løgneren* 1961: 186).

Det er tydelig "noe annet" som har inntruffet i Johannes Vigs tilværelse. Hva dette er, får vi ikke noen tydelig forklaring på. Det viser seg i spenningen mellom den estetiske og etiske livsanskuelsen. Denne vage tilsynekomsten av noe annet enn det som tilsynelatende viser seg, er gjennomgående for hele romanen. Vi får ofte dette presentert gjennom innskutte setninger fra Johannes Vig, setninger som i de fleste tilfellene er rettet til ham selv. Dette gir hans personlighet en viss grad av alvorlighet. Et alvor som rekker videre enn de umiddelbare tilfeldighetene. Og det er nettopp denne uavklarheten som gir rom for en etisk forståelse av Johannes Vig, ikke fordi det etisk har noe uavklart ved seg, men fordi hans personlighet har noe uavklart ved seg. Kierkegaard uttrykker det slik:

Har et menneske valgt at leve etisk, men alligevel lever æstetisk, så lever hen dog ikke æstetisk i den forstand som æstetikerens, der ikke har valgt, men en som trodser sig selv og sit valg, og det vil sige som en synder. (Kierkegaard 1991: 183).

Nær en slik tilstand er det jeg mener Johannes Vig befinner seg. Han har tatt et valg, der det ikke er de ytre omstendigheter som gir ham mening. Det er derimot andre forhold i ham og rundt ham som gir ham et glimt av mening, men han makter ikke helt å stå bak dette valget.

Når han ikke står bak dette valget, vil det heller ikke gi ham noen tilfredsstillelse, han er dermed fanget mellom de to livsanskuelsene.

Når vi leser Assessor Vilhelms avhandling om *Ligevægten mellem det Æsthetiske og Ethiske i Personlighedens Udarbeidelse*, er hans bestemmelse av det etiske som det allmenne en forståelse av det menneskelige som et uttrykk for et felles ansvar i samfunnet. Tar en ikke dette ansvaret, vil en heller ikke være i stand til å velge seg selv i sin evige gyldighet. I denne dualiteten er det Johannes Vig befinner seg.

Gjennom *Løgneren* får vi en beretning om et isolert menneske på en isolert øy. Konflikten dreier seg om Johannes Vig er i stand til å tre ut av denne isolasjonen. Jeg har forsøkt å skissere mulighetene Johannes Vig har til å trenge ut av isolasjonen og inn i det menneskelige felleskap. Dette dreier seg først og fremst om hans forhold til seg selv, men også om hans forhold til andre mennesker. Det må oppstå en likevekt i forholdet mellom en selv og andre mennesker for at en endring bort fra isolasjonen skal være mulig. Det er nettopp denne likevekten, og konflikten mellom det estetiske og det etiske for å oppnå den, som tematiseres i *Løgneren*. Johannes Vig viser denne spenningen gjennom sitt forhold til de ulike kvinnene i romanen.

Bibliografi

- Bjørnvig, Thorkild, 1950, *Martin A. Hansens Diktning*, Oslo, Arne Gimnes Forlag A/S
- Bugge, David (red), 2002, *Arvesyndens skønne rose: punktnedslag i Martin A. Hansens digtning*, København, Gad
- Dejn Andersen, Charlotte, 1999, *Eksistens og forførelse – hos Søren Kierkegaard og Martin A. Hansen*, Aalborg Universitet
- Deleuze, Gilles, 1985, *Nietzsche Et essay + filosofiske tekster*, Oslo, Lanser
- Hansen, Knud, 1954, *Søren Kierkegaard Ideens Digter*, Gyldendal
- Hansen, Martin A., 1961, *Løgneren*, Gyldendal
- Hansen, Martin A., 1959, *Orm og Tyr*, Gyldendal
- Hansen, Martin A., 1965, *Ved korsvejen*, Gyldendal
- Heggelund, Kjell, 1966, *Fiksjon og virkelighet*, Universitetsforlaget
- Hellern, Victor, 1958, *Martin A. Hansen Studier i et forfatterskap*, Oslo, Forlaget land og kirke
- Jørgensen, Flemming Wazar, 2002, *Løgnens sandhed - En analyse av Martin A. Hansens roman Løgneren*, Odense Universitet
- Kierkegaard, Søren, 1993, *Begrebet Angest*, København, Gyldendal
- Kierkegaard, Søren, 1991, *Enten-Eller Andet Bind*, København, Gyldendal
- Ljungberg, Henrik, 1994, *Den falske dagbok*, Gyldendal
- Nielsen, Fredrik og Ole Restrup (red), 1966, *Danske digtere i det 20. århundre bind III*, København, G.E.C. Gads Forlag
- Nissen, Jan, 1959, "En fortolkning af *Løgneren*"
- Nissen, Jan, 1966, *Studiebok til Løgneren*, Gjellerup

Pedersen, Marie Louise, 2001, *Skriftens hulemænd*,

Sløk, Johannes, 1992, *Kierkegaards univers*, København, Centrum

Wivel, Ole, 1971, *Omkring Løgneren*, København, Hans Reitzels Forlag A/S

Øye, Marie Kløvstad, 1970, *Martin A. Hansens Løgneren*, Universitetsforlaget